

Algemeen Ambtsbericht Rwanda

2 juni 2008

Ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag

Directie Personenverkeer, Migratie en Vreemdelingenzaken
Afdeling Asiel- en Migratiezaken

070-3484494

	Inhoudsopgave	Pagina
1	Inleiding	4
2	Landeninformatie	5
2.1	Land en volk	5
2.1.1	<i>Ligging en klimaat</i>	5
2.1.2	<i>Bestuurlijke indeling</i>	5
2.1.3	<i>Bevolking</i>	6
2.1.4	<i>Taal</i>	6
2.1.5	<i>Godsdienst</i>	7
2.1.6	<i>Munteenheid</i>	8
2.2	Staatsinrichting	8
2.2.1	<i>Uitvoerende macht</i>	8
2.2.2	<i>Wetgevende macht</i>	9
2.2.3	<i>Rechterlijke macht</i>	9
2.3	Geschiedenis	10
2.3.1	<i>Genocide 1994</i>	10
2.3.2	<i>Periode 1994-1999</i>	11
2.3.3	<i>Lusaka-vredesakkoord 1999</i>	12
2.3.4	<i>Pretoria-akkoord 2002</i>	12
2.3.5	<i>Verkiezingen 2003 en 2006</i>	13
2.4	Politieke ontwikkelingen	14
2.4.1	<i>Vorbereiding parlamentsverkiezingen 2008</i>	14
2.4.2	<i>FDLR</i>	15
2.4.3	<i>Verstoorde relatie met Frankrijk</i>	15
2.5	Veiligheidssituatie	16
2.5.1	<i>Veiligheidsmacht</i>	16
2.5.2	<i>Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie</i>	18
2.5.3	<i>Nairobi-communiqué 2007</i>	20
2.6	Regionale context	20
2.6.1	<i>Burundi</i>	20
2.6.2	<i>Democratische Republiek Congo (DRC)</i>	21
2.6.3	<i>Tanzania</i>	22
2.6.4	<i>Uganda</i>	22
2.6.5	<i>Grote Meren-gebied</i>	22
3	Mensenrechten	24
3.1	Internationale verdragen en protocollen	24
3.2	Nationale wetgeving	26
3.3	Toezicht	27
3.3.1	<i>Ideologie van de genocide / divisionisme</i>	28
3.4	Naleving en schendingen	29

3.4.1	<i>Vrijheid van meningsuiting</i>	29
3.4.2	<i>Vrijheid van vereniging en vergadering</i>	31
3.4.3	<i>Vrijheid van godsdienst</i>	32
3.4.4	<i>Bewegingsvrijheid</i>	32
3.4.5	<i>Rechtsgang</i>	34
3.4.6	<i>Arrestaties en detenties</i>	41
3.4.7	<i>Mishandeling en foltering</i>	43
3.4.8	<i>Verdwijningen</i>	43
3.4.9	<i>Moorden en buitengerechtelijke executies</i>	43
3.4.10	<i>Doodstraf</i>	44
3.5	Specifieke groepen	44
3.5.1	<i>Vrouwen</i>	44
3.5.2	<i>Homoseksuelen</i>	47
3.5.3	<i>Minderjarigen</i>	47
3.5.4	<i>Dienstplichtigen</i>	50
3.5.5	<i>Etnische groepen</i>	51
3.5.6	<i>(Vermeende) tegenstanders van de regering</i>	52
4	Migratie	54
4.1	Migratiestromen	54
4.2	Activiteiten van internationale organisaties	55
5	Bijlagen	57
5.1	Overzicht politieke partijen	57
5.1.1	<i>De voornaamste politieke partijen in Rwanda</i>	57
5.1.2	<i>Verboden partijen in Rwanda</i>	58
5.1.3	<i>Rwandese oppositiepartijen in het buitenland</i>	58
5.2	Literatuurlijst	60
5.2.1	<i>Naslagwerken en rapporten</i>	60
5.2.2	<i>Websites</i>	60
5.3	Lijst van afkortingen	62
5.4	Kaart van Rwanda	65

1 Inleiding

In dit algemene ambtsbericht wordt de situatie in Rwanda beschreven voor zover deze van belang is voor de beoordeling van asielverzoeken van personen die afkomstig zijn uit dat land en voor besluitvorming over de terugkeer van afgewezen Rwandese asielzoekers. Dit ambtsbericht is een actualisering van eerdere ambtsberichten over de situatie in Rwanda (laatstelijk 23 mei 2007) en beslaat de periode van mei 2007 tot en met mei 2008.

Dit ambtsbericht is gebaseerd op informatie van openbare en vertrouwelijke bronnen. Bij de opstelling is gebruik gemaakt van informatie van verschillende organisaties van de Verenigde Naties, (niet-)gouvernementele organisaties, vakliteratuur en berichtgeving in de media. Een overzicht van de geraadpleegde openbare bronnen is opgenomen in de literatuurlijst. Bovendien liggen bevindingen ter plaatse en vertrouwelijke rapportages van de Nederlandse vertegenwoordigingen in de regio aan dit algemeen ambtsbericht ten grondslag. In het algemeen ambtsbericht wordt veelvuldig verwezen naar geraadpleegde openbare bronnen. Daar waar openbare bronnen zijn vermeld, wordt de tekst in veel gevallen ook ondersteund door informatie die op vertrouwelijke basis is ingewonnen.

In hoofdstuk twee wordt ingegaan op recente ontwikkelingen op politiek en veiligheidsgebied. Deze beschrijving wordt voorafgegaan door een beknopt overzicht van de recente geschiedenis van Rwanda. Ook is een korte passage over de geografie, de bevolking en de staatsinrichting van Rwanda opgenomen.

In hoofdstuk drie wordt de mensenrechtensituatie in Rwanda geschetst. Na een beschrijving van wettelijke garanties en internationale verdragen, waarbij Rwanda partij is, komen de mogelijkheden van toezicht op naleving van de mensenrechten aan de orde. Daarna volgt de beschrijving van de naleving dan wel schending van bepaalde mensenrechten. Tenslotte wordt de positie van specifieke groepen belicht.

In hoofdstuk vier komen migratie en opvang van ontheemden en vluchtelingen en activiteiten van internationale organisaties aan de orde.

2 Landeninformatie

2.1 Land en volk

2.1.1 *Ligging en klimaat*

De Republiek Rwanda ligt in de Grote Meren-regio in Centraal-Afrika, grenzend aan Burundi, de Democratische Republiek Congo (DRC), Tanzania en Uganda. Het grootste gedeelte van Rwanda is heuvelachtig. Het land ligt ten zuiden van de evenaar en heeft een tropisch klimaat. De gemiddelde jaartemperatuur is 19°C. Het regenseizoen valt in de perioden februari tot april en november tot januari.¹

2.1.2 *Bestuurlijke indeling*

Vanaf 1 januari 2006 is Rwanda herverdeeld in vijf provincies: Noord, Oost, West, Zuid en Kigali (voorheen 12). Deze zijn weer onderverdeeld in 30 districten (voorheen 106), 416 sectoren (*secteurs*) (voorheen 1546) en 2.147 cellen (*cellules*: een beperkt aantal huishoudens) (voorheen 9.000). Het voornaamste doel van de regering met deze herindeling is om de efficiëntie van het bestuur te vergroten en de bevolking meer zeggenschap te geven over lokale aangelegenheden.²

Provinciale indeling vanaf 2006

Provinciale indeling tot 2006

¹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 3 (30 april 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

² EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (november 2007), www.wikipedia.org 'Provincies van Rwanda' (7 december 2007), New Times, *Ministry of Local Government in decentralisation campaign* (8 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008). Zie ook § 2.3.5 'Verkiezingen / Lokale verkiezingen 2006' (Geschiedenis).

2.1.3 **Bevolking**

Rwanda is het dichtst bevolkte land van Afrika (375 personen per km²). Het land heeft een totale oppervlakte van 26.338 km² en telt circa 10 miljoen inwoners, van wie ongeveer één miljoen woonachtig is in en om de hoofdstad Kigali. De Rwandese bevolking bestaat voor zo'n 84% uit Hutu, 15% uit Tutsi en 1% uit Batwa of Twa (Pygmeeën).³

Circa 60% van de Rwandese bevolking leeft onder de armoedegrens van US\$ 1 aan inkomsten per dag. Het land staat op plaats 161 van 177 op de *Human Development Index (HDI)*, de VN-index voor sociale ontwikkeling.⁴ De kindersterfte is één van de hoogste ter wereld (83 per 1000). Ongeveer 5% van de bevolking is HIV-positief; naar schatting zijn inmiddels meer dan 35.000 personen overleden aan AIDS. De gemiddelde levensverwachting bedraagt 50 jaar. Het grootste deel van de bevolking (circa 90%) is voor haar bestaan direct of indirect afhankelijk van de landbouw.⁵

2.1.4 **Taal**

De officiële talen in Rwanda zijn het Kinyarwanda (een Bantu-taal verwant aan het Kirundi, de taal van Burundi), het Frans en het Engels (geïntroduceerd door Tutsi, die sinds 1994 zijn teruggekeerd uit het Engelstalige Uganda).⁶

Op de lagere school wordt les gegeven in het Kinyarwanda. Het komt voor dat Rwandese vluchtelingen die in het buitenland geboren zijn, het Kinyarwanda niet volledig machtig zijn in die zin dat zij de taal niet perfect kunnen schrijven. Het is evenwel onwaarschijnlijk dat zij de taal in het geheel niet zouden spreken.⁷

Frans en in mindere mate Engels zijn twee andere hoofdtalen, die in het middelbaar en hoger onderwijs worden gebruikt. Bij de overheid en het

³ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 5 (februari 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

⁴ www.hdr.undp.org/statistics (11 december 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report* (februari 2008).

⁵ IRIN, *Economic inequalities affecting poverty reduction efforts* (30 juli 2007) en AP, *Canada confirms to WTO it will be first to export cheap, generic AIDS drugs* (5 oktober 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

⁶ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (10 december 2007).

⁷ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (10 december 2007).

bedrijfsleven heeft tegenwoordig het Engels de voorkeur boven het Frans.⁸ In Rwanda wordt ook Swahili gesproken in met name Kigali, maar ook wel in andere steden. Vele na 1994 teruggekeerde Tutsi spreken eveneens Swahili, naast het Kinyarwanda. Swahili wordt vooral in de handel gebruikt.⁹

Met de terugkeer van Tutsi uit de diaspora is de invloed van het Engels toegenomen. Vele uit Uganda teruggekeerde Tutsi spreken, naast het Kinyarwanda, als tweede taal Engels in plaats van Frans, dat vanuit de koloniale periode de enige tweede taal in Rwanda was. Vaak zijn zij ook beter opgeleid dan diegenen die altijd in Rwanda zijn gebleven. Velen hebben zich gevestigd in Kigali en leveren een grote bijdrage aan de economische groei van de stad.¹⁰

In het oosten van de DRC leven sinds generaties diverse van oorsprong Rwandese bevolkingsgroepen, waaronder de Banyamulenge, die Kinyarwanda spreken. Tussen het Kinyarwanda van deze groepen en dat van Rwandezen in Rwanda bestaan accentverschillen, die makkelijk zijn te onderscheiden.¹¹

2.1.5 **Godsdienst**

Rwanda kent geen staatsgodsdienst. Het merendeel van de Rwandese bevolking is christen (93,6%: 56,5% rooms-katholiek, 26% protestant, 11,1% adventist). Daarnaast is 4,6% moslim, hangt 0,1% inheemse godsdiensten aan en is 1,7% niet gelovig.¹² Volgens het medio 2007 gepresenteerde onderzoek van de *World Values Survey Association (WVSA)*¹³ hecht men in Rwanda grote waarde aan religie. Er is geen sprake van een trend richting secularisatie.

⁸ Trouw, *Frans in rap tempo op z'n retour in Rwanda* (13 juli 2007) en Reuters, *Rwanda says 'au revoir' to French, hello to English* (20 november 2007).

⁹ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (10 december 2007).

¹⁰ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (10 december 2007).

¹¹ www.ethnologue.com 'Languages of Rwanda' (10 december 2007).

¹² US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2007* (14 september 2007) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008). Zie ook § 3.4.3 'Vrijheid van godsdienst' (Mensenrechten).

¹³ De WVSA is een internationaal netwerk van sociaal-wetenschappers en doet al sinds 1981 vergelijkend onderzoek naar de waarden en overtuigingen van bevolkingsgroepen in verschillende landen. Het aantal onderzochte landen omvat ongeveer 90% van de wereldbevolking.

2.1.6 Munteenheid

De munteenheid van Rwanda is de Rwandese franc (internationale monetaire afkorting: RWF). Eind mei 2008 was € 1 circa RWF 843 en US\$ 1 circa RWF 544.¹⁴

2.2 Staatsinrichting

De staatsinrichting van de Republiek Rwanda is gebaseerd op de grondwet van 4 juni 2003, waarin het mandaat en het functioneren van de verschillende staatsorganen zijn opgenomen. Formeel is in Rwanda sprake van een scheiding van de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht. De uitvoerende macht is echter dominant.¹⁵

2.2.1 Uitvoerende macht

Na de verkiezingen van 2003 werd Paul Kagame van het *Rwandan Patriotic Front, RPF (Front Patriotique Rwandais, FPR)*¹⁶ president van Rwanda. Volgens de grondwet kan de president tweemaal voor een periode van zeven jaar worden gekozen. Premier is Bernard Makuza (ex-*Mouvement Démocratique Républicain, MDR*). Het kabinet telt 21 ministers en draagt een multi-etnisch karakter. Hoewel meerdere partijen aan de regering deelnemen, wordt het centrale overheidsbeleid bepaald door het RPF. Kernpunt in de RPF-ideologie is het recht van alle Rwandezes om in hun eigen land te wonen; de partij claimt alle Rwandezes te vertegenwoordigen en niet een bepaalde groep. In september 2008 zijn de volgende parlementsverkiezingen gepland en in 2010 nieuwe presidentsverkiezingen.¹⁷

¹⁴ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008) en www.coinmill.com / the currency converter (2 juni 2008).

¹⁵ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁶ Binnen de overheid is de Engelse benaming meer in zwang dan de Franse. Naar ideologie is het RPF een etnisch neutrale partij, maar bestaat voor een groot deel uit en wordt gedomineerd door Engelstalige Tutsi. Zie ook § 5.1 'Overzicht politieke partijen' (Bijlagen).

¹⁷ www.europaworld.com/rwanda (11 december 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2008), De Morgen, *Rwandese president herschikt regering* (10 maart 2008), Belga, *Rwanda: les élections législatives fixées au 15 septembre* (29 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

2.2.2 **Wetgevende macht**

De grondwet van 2003 voorziet in een parlement, dat bestaat uit twee kamers: de Nationale Vergadering (*Assemblée Nationale*) en de Senaat (*Sénat*), met elk een mandaat voor vijf jaar. De Nationale Vergadering telt 80 leden, van wie 53 direct en 27 indirect worden gekozen uit vertegenwoordigers van diverse belangengroeperingen (vrouwen: 24, jeugd en gehandicapten: 3). De Senaat telt 26 leden, van wie 12 indirect gekozen door de (oude) provincies, 8 benoemd door de president, 4 vertegenwoordigers van het ‘forum van politieke partijen’¹⁸ en 2 vertegenwoordigers van de universiteiten.¹⁹

2.2.3 **Rechterlijke macht**

De rechtspraak is georganiseerd op vier niveaus:

- *Cour Suprême* (Hoge Raad);
- *Haute Cour* (Hooggerechtshof);
- *Tribunaux de Grande Instance* (12 rechtbanken van hoge instantie), te vergelijken met een arrondissementsrechtbank, en
- *Tribunaux de Base* (60 rechtbanken van eerste aanleg), te vergelijken met een kantongerecht.

Naast de burgerlijke en strafrechtbanken bestaan er ook militaire rechtbanken.²⁰

In 2002 is een begin gemaakt met een nieuw, tijdelijk en aanvullend rechtssysteem (herzien in juni 2004 en maart 2007), als antwoord op de noodzaak om berechting van daders van de genocide in 1994 te versnellen (nog steeds zitten enorme aantallen verdachten in overvolle gevangenis). Deze zogenaamde dorpsrechtbanken, *gacaca*²¹, worden voorgezeten door lekenrechters (gekozen door de lokale bevolking). De fase van informatievergaring (januari 2005 - juli 2006) is afgerond en heeft geresulteerd in een lijst van 818.000 aangeklaagden die naar verwachting eind 2008 moeten zijn berecht.²²

¹⁸ Zie § 5.1 ‘Overzicht politieke partijen’ (Bijlagen).

¹⁹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

²⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008). Zie ook § 3.4.5 ‘Rechtsgang’ (Mensenrechten).

²¹ *Gacaca* betekent ‘rechtvaardigheid op het gras’. Het zijn een soort volksrechtbanken, gebaseerd op de traditie van dorpsrechtspraak, waarbij een gemeenschap gezamenlijk conflicten behandelt op een grasveld.

²² New Times, *Gacaca courts to close December 2008* (15 juli 2007), HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), Nederlands Dagblad, *Opschieten met rechtspraak Rwanda*

2.3 Geschiedenis

In deze paragraaf wordt een beknopt overzicht gegeven van de geschiedenis van Rwanda. Voor een meer gedetailleerd overzicht wordt verwezen naar eerder verschenen algemene ambtsberichten over Rwanda.

Anders dan de meeste Afrikaanse landen was een groot deel van het huidige Rwanda ook vóór de koloniale periode (vanaf eind 19^e eeuw) al een staatkundige eenheid. De elite bestond grotendeels uit leden van de Tutsi-minderheid. Door de mogelijkheden van sociaal-economische groei voor zowel Tutsi als Hutu waren de spanningen tussen de beide groepen tot de kolonisatie (eerst door Duitsland en vervolgens door België) beperkt. Nadien werden deze heviger, hetgeen uiteindelijk culmineerde in de genocide van 1994.²³

2.3.1 Genocide 1994

Tijdens de genocide, die op de avond van 6 april 1994 begon (direct na de nooit opgehelderde moordaanslag op voormalig Hutu-president Juvénal Habyarimana), werden in ongeveer honderd dagen 700.000 Tutsi (circa tweederde van de in Rwanda aanwezige Tutsi-bevolking) en 200.000 gematigde Hutu door extremistische Hutu op systematische wijze omgebracht.²⁴ De aanwezige VN-vredesmacht (*UN-Assistance Mission to Rwanda, UNAMIR*) greep niet in en werd zelfs grotendeels teruggetrokken.²⁵

(26 januari 2008), , EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 12 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 2.3.1 'Genocide van 1994' (Geschiedenis), § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' en § 3.4.6 'Arrestaties en detenties / Situatie in gevangenissen' (Mensenrechten).

²³ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p.4 (30 april 2007) en www.wikipedia.org, *History of Rwanda* (11 januari 2008). Zie ook § 3.5.5 'Etnische groepen / Hutu en Tutsi' (Mensenrechten).

²⁴ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 5 (30 april 2007). Betreft officiële opgave van de Rwandese regering. De meeste schattingen in de media lagen dichtbij de 500.000, terwijl internationale ngo's die in Rwanda onderzoek hebben gedaan, rond de één miljoen aanhouden.

²⁵ Nation & World, *U.N. Apologizes for Rwanda Genocide* (4 februari 2008). In december 1999 kwam in opdracht van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties (SGVN) een onafhankelijk rapport uit over de gebeurtenissen in de aanloop naar de genocide. De conclusie van dit rapport was dat de VN onvoldoende had gedaan om de genocide te voorkomen en te stoppen. De Secretaris-Generaal erkende namens de VN deze conclusie en betuigde spijt (SG/SM/7263 AFR/196).

De VN was niet in staat voldoende troepen te mobiliseren voor de bescherming van vluchtelingen, waarop de Franse regering in juni 1994 *Opération Turquoise* lanceerde. Terwijl het *Rwandan Patriotic Front (RPF)*, de groepering waarin zich veel Tutsi-vluchtelingen uit de buurlanden hadden verenigd, het land veroverde, creëerden de Fransen in de zuidwestelijke driehoek van het land een tijdelijke ‘veilige zone’ voor de opvang van ontheemden. Hierdoor kregen zo’n twee miljoen Hutu de kans om onder andere via deze zone te vluchten naar Zaïre (sinds mei 1997 de Democratische Republiek Congo, DRC). Onder hen waren veel daders van de genocide, inclusief leden van het toenmalige regime, en het grootste deel van het leger en de verschillende militieën, die op deze wijze aan berechting wisten te ontkomen.²⁶

2.3.2 Periode 1994-1999

Op 19 juli 1994 nam het RPF, waartoe ook de huidige president Paul Kagame behoorde, de macht over in Kigali, waarmee een einde kwam aan de genocide. Pasteur Bizimungu, een Hutu en vooraanstaand lid van het RPF, werd benoemd tot president van een regering van nationale eenheid. Kagame werd vice-president en tevens minister van Defensie. De regering gaf aan dat zij zich zou houden aan het Akkoord van Arusha (1993)²⁷ en beschouwde zichzelf als overgangsregering.²⁸ Zij zag zich echter voor enorme problemen gesteld vanwege de welhaast totale ineenstorting van het overheidsapparaat, de geruïneerde economie en het schijnbaar onoplosbare probleem van de vele van genocide verdachte personen. De autoriteiten riepen alle vluchtelingen op terug te keren naar Rwanda en te helpen de economie weer op te bouwen. In de periode 1994 tot eind 1996 gaf een groot aantal vluchtelingen hieraan gehoor, onder wie Rwandezen die vóór 1994 het land ontvlucht waren (met name Tutsi uit de buurlanden, in het bijzonder Uganda), alsook het grootste deel van de in 1994 gevluchte Rwandese Hutu-burgers.²⁹

²⁶ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 5 (30 april 2007) en AFP, *Génocide au Rwanda: des archives mettent en cause la France* (2 juli 2007). Zie ook § 2.4.3 ‘Verstoorde relatie met Frankrijk’ (Politieke ontwikkelingen).

²⁷ Dit akkoord van vóór de genocide voorzag in terugkeer van Tutsi-vluchtelingen, deling van de macht tussen Hutu en Tutsi in een nog te vormen overgangsregering en integratie van het RPF in de Rwandese strijdkrachten.

²⁸ De overgangperiode zou oorspronkelijk in 1999 aflopen, maar werd verlengd tot 2003 vanwege de onveiligheid in het noordwesten van het land en de onrust door terugkeer van vluchtelingen uit de DR Congo.

²⁹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 6 (30 april 2007).

Onder de teruggekeerde Hutu bevonden zich ook veel leden van de *Forces Armées Rwandaises (FAR)* en de *Interahamwe*-milities,³⁰ die in noordwest-Rwanda een opstand ontketenden en gericht tegenstanders (Tutsi en gematigde Hutu) begonnen te doden om zo de genocide alsnog te voltooien. Een keiharde aanpak van het Rwandese regeringsleger *Rwandan Patriotic Army (RPA)* was het gevolg, waarbij de burgerbevolking niet werd ontzien. De opstand werd onderdrukt en de ex-FAR/Interahamwe werden verdreven naar met name de Kivu-provincies in Oost-Congo. In de jaren die volgden, hergroepeerden de ex-FAR/Interahamwe zich in de vluchtelingenkampen in die regio en voerden zij regelmatig aanvallen uit op Rwandees grondgebied, die weer werden beantwoord met tegenaanvallen van de RPA. Het grensoverschrijdende conflict leidde tot confrontaties met het Congolese leger. Een breuk tussen Rwanda en de DRC was het gevolg en leidde tot een invasie door Rwanda.³¹

2.3.3 Lusaka-vredesakkoord 1999

Internationale bemiddeling om het conflict tussen beide landen te beëindigen leidde in juli 1999 tot het Lusaka-vredesakkoord, waarbij onder meer een staakt-het-vuren, ontwapening en demobilisatie van de ex-FAR/Interahamwe en terugtrekking van RPA-eenheden uit de DRC werden overeengekomen. Het akkoord werd slechts ten dele uitgevoerd; Rwanda maakte een begin met terugtrekking van zijn troepen, maar ontwapening van ex-FAR/Interahamwe door de DRC vond niet plaats. Een fundamenteel veiligheidsprobleem voor Rwanda bleef hiermee onopgelost. Dat bleek eens te meer, toen medio 2001 ongeveer 5.000 ex-FAR/Interahamwe het noordwesten van Rwanda binnenvielen. De aanval kon echter door het Rwandese regeringsleger worden afgeslagen, mede omdat de overwegend Hutu-bevolking in dat gebied voor het eerst geen steun gaf aan de infiltranten.³²

2.3.4 Pretoria-akkoord 2002

Op initiatief van Zuid-Afrika vonden vervolgens in Pretoria nieuwe onderhandelingen plaats tussen Rwanda en de DRC, hetgeen in juli 2002

³⁰ Voormalige Rwandese legereenheden en volksmilities die verantwoordelijk worden gehouden voor de genocide in 1994 (*Interahamwe* betekent: 'Zij die samen vechten').

³¹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 6 (30 april 2007). Zie ook § 2.4.2 'FDLR' (Politieke ontwikkelingen).

³² IRIN, *DRC-Rwanda: Kigali requests third party verification mechanism* (16 juni 2004) en EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 6 (30 april 2007). Zie ook § 2.4.2 'FDLR' (Politieke ontwikkelingen) en § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie)..

leidde tot het zogeheten *Memorandum of Understanding (MoU)*, waarbij de afspraken uit het Lusaka-vredesakkoord betreffende de ontwapening van de ex-FAR/Interahamwe en de terugtrekking door Rwanda van zijn troepen werden bevestigd. In oktober 2002 begon Rwanda onder toezicht van derden (VN, Zuid-Afrika) met de volledige terugtrekking van zijn troepenmacht uit de DRC. Het Rwandese leger vormde nadien niet langer een militaire dreiging voor de regionale veiligheid, waarna een eerder door de VN ingesteld wapenembargo tegen Rwanda in 2007 werd opgeheven. De afspraken over de ontwapening van de ex-FAR/Interahamwe door de DRC werden evenwel niet nageleefd.³³

2.3.5 Verkiezingen 2003 en 2006

Presidents- en parlamentsverkiezingen 2003

In mei 2003 werd door middel van een referendum een nieuwe grondwet aangenomen, in augustus en september van dat jaar gevolgd door presidents- en parlamentsverkiezingen. Grote overwinnaar van de verkiezingen werd het RPF. Op 20 oktober 2003 maakte president Kagame zijn kabinet bekend.³⁴

Lokale verkiezingen 2006

In de periode februari-maart 2006 vonden achtereenvolgens verkiezingen op cel-, sector- en districtsniveau plaats. Deze verkiezingen waren mede belangrijk vanwege de nieuwe administratieve indeling per 1 januari 2006, waarbij op alle niveaus cellen, sectoren, districten en provincies werden samengevoegd en tegelijkertijd bevoegdheden naar lagere administratieve niveaus werden verschoven.³⁵

Het verkiezingsproces was goed georganiseerd en verliep over het algemeen rustig. Om de neutraliteit te waarborgen mochten de kandidaten alleen campagne voeren op persoonlijke titel en niet op basis van affiniteit met een politieke partij. Op alle niveaus is een vertegenwoordiging van verschillende groepen geregeld via een ingewikkeld systeem van directe en getrapte verkiezingen en benoemingen. Het gaat daarbij om groepen als

³³ Reuters, *Congo wants direct talks with Rwanda* (5 juli 2002), IRIN, *Rwanda: Kigali integrates four ex-rebel commanders into national army* (7 juli 2004), Reuters, *Rwandan rebels reluctant to return home from Congo* (31 mei 2005) en VN-resolutie S/RES/1749 (28 maart 2007). Zie ook § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo (DRC)' (Regionale context).

³⁴ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 4 (februari 2008). Zie ook § 2.2 'Staatsinrichting'.

³⁵ AFP, *Victoire du FPR aux élections locales au Rwanda* (8 maart 2006). Zie ook § 2.1.2 'Bestuurlijke indeling' (Land en volk).

vrouwen, de jeugd, het forum voor politieke partijen, gehandicapten, waarvan de kandidaten strikt persoonlijk voor specifieke functies zijn gekozen.³⁶

2.4 Politieke ontwikkelingen

Gedurende de verslagperiode stonden de politieke ontwikkelingen vooral in het teken van de voorbereiding van de parlementsverkiezingen in september 2008. In het vredesproces tussen de Rwandese autoriteiten en de rebelligroepering *Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda (FDLR)*³⁷ is er geen vooruitgang geboekt. Ook is de verstoorde relatie met Frankrijk nog niet hersteld.

2.4.1 Voorbereiding parlementsverkiezingen 2008

De eerstvolgende parlementsverkiezingen zullen volgens plan in september 2008 worden gehouden. De voorbereiding van deze verkiezingen ligt in handen van de *National Election Commission (NEC)*. Naar verwachting zal de kiezersregistratie in juni 2008 zijn afgerond en zullen ongeveer 4,8 miljoen kiezers worden geregistreerd. In de kieswet is vastgelegd dat bepaalde categorieën gevangenen en veroordeelden niet mogen stemmen. Dit zou gelden voor zo'n 600.000 Rwandezers.³⁸ Recente aanpassing van de wet op politieke partijen biedt meer ruimte voor politieke activiteiten op lokaal niveau. Buiten het RPF van president Kagame beschikken de meeste partijen echter over onvoldoende financiële middelen om adequaat campagne te voeren.³⁹ De EU onderzoekt momenteel de mogelijkheden tot verkiezingswaarneming.⁴⁰

³⁶ Reuters, *Rwandans vote in grass-roots elections* (6 februari 2006) en AFP, *Victoire du FPR aux élections locales au Rwanda* (8 maart 2006). Zie ook § 2.1.2 'Bestuurlijke indeling' (Land en volk) en § 5.1 'Overzicht politieke partijen' (Bijlagen).

³⁷ In de FDLR zijn voormalige Rwandese legereenheden en volksmilities, ook wel ex-FAR/Interahamwe genoemd, verenigd die verantwoordelijk worden gehouden voor de genocide in 1994. Zie ook § 2.3.2 'Periode 1994-1999' (Geschiedenis).

³⁸ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' (Mensenrechten).

³⁹ LDGL, *Rapport sur la décentralisation des partis politiques et les préparatifs des élections législatives de 2008 au Rwanda* (maart 2008).

⁴⁰ Belga, *Rwanda: les élections législatives fixées au 15 septembre* (29 maart 2008) en New Times, *Donors honour election pledge* (30 mei 2008)..

2.4.2 FDLR

Eind maart 2005 kondigde de laatst overgebleven rebellenbeweging FDLR tijdens een tweedaags overleg met Congolese regeringsfunctionarissen in Rome aan de gewapende strijd tegen de Rwandese regering te willen staken en deze om te zetten in een politieke strijd. De Rwandese autoriteiten reageerden afwachtend. Tot nu toe heeft er zich nog geen doorbraak voorgedaan.⁴¹

2.4.3 Verstoorde relatie met Frankrijk

Eind 2006 ontstond een diplomatiek conflict tussen Rwanda en Frankrijk naar aanleiding van het uitkomen van een onderzoeksrapport van de Franse rechter Bruguière. In het rapport worden president Kagame en negen van zijn naaste medewerkers verantwoordelijk gehouden voor het neerschieten van het presidentiële vliegtuig op 6 april 1994, waarbij oud-president Habyarimana om het leven kwam (het startsein van de genocide door radicale Hutu).⁴² Op basis van dit rapport werd vervolgens een internationaal arrestatiebevel tegen de negen medewerkers uitgevaardigd (president Kagame zelf geniet gedurende zijn ambtstermijn immuniteit). Dit alles was voor de Rwandese regering reden genoeg om eind november 2006 de diplomatieke betrekkingen met Frankrijk te verbreken. Vervolgens diende Rwanda in april 2007 een klacht in bij het Internationaal Gerechtshof (*International Court of Justice, ICJ*) in Den Haag om de arrestatiebevelen nietig te doen verklaren.⁴³

Rwanda op zijn beurt beschuldigde Frankrijk van betrokkenheid bij de genocide; Franse militairen zouden radicale Hutu-milities hebben opgeleid en bewapend.⁴⁴ Eind maart 2007 besloot de Rwandese regering zelf een

⁴¹ BBCNews, *Eastern Congo peace deal signed* (23 januari 2008). Zie ook § 2.5.2 ‘Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie’ (Veiligheidssituatie) en § 2.6.2 ‘Democratische Republiek Congo’ (Regionale context).

⁴² Habyarimana vloog in een door de Franse regering ter beschikking gesteld vliegtuig met een Franse bemanning, die eveneens om het leven kwam. Familie van de Franse slachtoffers begonnen in 1998 een rechtszaak om de waarheid boven water te krijgen.

⁴³ Reuters, *Rwanda's Kagame should face court-French judge* (21 november 2006), BBCNews, *Rwanda cuts relations with France* (24 november 2006), ANP/AFP, *Rwanda verbreekt banden met Frankrijk* (24 november 2006), Reuters, *Rwandans united in anger at France* (28 november 2006), AFP, *Rwandais: le président Kagame pour une coalition contre les "anti-africains"* (5 januari 2007), AFP, *Le Rwanda tente de placer son différend avec la France devant la CIJ* (18 april 2007), BBCNews, *Rwanda takes France to UN court* (20 april 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 14 (februari 2008).

⁴⁴ Reuters, *French troops advised on Rwanda genocide* (3 mei 2007), AFP, *Génocide au Rwanda: des archives mettent en cause la France* (2 juli 2007), Reuters, *Rwanda says*

onderzoekscommissie in te stellen naar de oorzaak van de aanslag. Resultaten van het in november 2007 verschenen onderzoeksrapport werden niet openbaar gemaakt.⁴⁵ Tot op heden is de relatie tussen Frankrijk en Rwanda nog niet hersteld. Toch blijken beide landen weer toenadering tot elkaar te zoeken. In een poging de wederzijdse betrekkingen te normaliseren troffen in december 2007 de presidenten van beide landen elkaar tijdens de Europese Top in Lissabon en bracht de maand erop de Franse minister van Buitenlandse Zaken een bezoek aan Rwanda.⁴⁶

2.5 Veiligheidssituatie

De veiligheidssituatie in Rwanda was gedurende de verslagperiode onveranderd rustig. Hoewel de dreiging van de FDLR vanuit de DRC nog steeds bestaat, werden geen noemenswaardige grensincidenten of infiltraties gemeld. In de nacht van 2 op 3 oktober 2007 had vanaf Congolees grondgebied een beschieting door de FDLR plaats, zonder ernstige gevolgen. Deze gebeurtenis moet als een incident worden beschouwd en niet als verslechtering van de veiligheidssituatie. De criminaliteit in het land is van geringe omvang.⁴⁷

2.5.1 Veiligheidsmacht

Rwanda beschikt over een beroepsleger (*Rwanda Defence Forces, RDF*), een politiemacht (*Rwanda National Police, RNP*) en vrijwillige burgerwachten (*Local Defense Forces, LDF*). De verantwoordelijkheid voor de externe veiligheid en de verdediging van het land ligt bij het ministerie van Defensie (leger), terwijl de binnenlandse veiligheid onder de minister van Binnenlandse Zaken (politiemacht) en de minister voor Lokaal Bestuur (vrijwillige burgerwachten) valt.⁴⁸

⁴⁵ *France must probe "genocide papers"* (10 juli 2007) en ARI (Agence Rwandaise d'Information), *La France a mené une guerre secrète contre les Tutsi* (12 juli 2007). Angola press Kigali, *Le Rwanda met en place une commission d'enquête sur l'attentat contre l'avion d'Habyarimana* (14 oktober 2007), New Times, *Here it is* (16 november 2007) en FH, *The Rwandan commission into France's role during the genocide presents its report* (19 november 2007).

⁴⁶ Reuters, *Rwanda to investigate assassination of ex-president* (11 oktober 2007), Le Monde, *Bernard Kouchner samedi au Rwanda* (23 januari 2008), Libération, *Vers une normalisation entre Paris et Kigali* (24 januari 2008), Le Figaro, *France et Rwanda s'engagent sur la voie de la réconciliation* (25 januari 2008) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 14 (februari 2008).

⁴⁷ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 13 (november 2007). Zie ook § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo (DRC)' (Regionale context).

⁴⁸ Zie ook § 3.5.4 'Dienstplichtigen' (Mensenrechten).

Leger

In 2002 is de naam van het Rwandese leger bij wet gewijzigd van *Rwandan Patriotic Army (RPA)* in *Rwanda Defence Forces (RDF)*. Het RPA was de militaire vleugel van het *Rwandan Patriotic Front (RPF)* en viel in 1990 vanuit Uganda Rwanda binnen. Na de machtsovername in 1994 in Kigali door het RPF verving het RPA onmiddellijk het regeringsleger van het voorgaande regime van vóór en tijdens de genocide, de *Forces Armées du Rwanda (FAR)*. De RDF is een beroepsleger, dat via het demobilisatieproces inmiddels is teruggebracht van ongeveer 40.000 militairen in 2003 tot het beoogde aantal van 25.000. Rwanda oogst veel lof voor zijn deelname aan diverse vredesmissies, zoals in Sudan.⁴⁹

Politie

In 2000 nam de *Rwanda National Police (RNP)* de plaats in van de gendarmerie. Het betreft een politiemacht van ongeveer 6.000 agenten, die vroeger deel hebben uitgemaakt van de gendarmerie en de gemeentelijke politie. Strafrechtelijk onderzoek wordt verricht door het *Criminal Investigation Department (CID)*.⁵⁰

De RNP valt onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, terwijl de vroegere gendarmerie onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie viel. De belangrijkste taak van de politiemacht is de binnenlandse veiligheid van de bevolking te waarborgen. Alleen de veiligheid van de bevolking in de grensgebieden met de DRC is in eerste instantie de taak van het leger, en pas daarna van de politie en de LDF (zie hieronder). Aangezien het aantal politieagenten niet toereikend is om hun taak naar behoren te vervullen, wordt vaak ook elders de hulp van het leger of de LDF ingeroepen.⁵¹

Burgerwachten

De *Local Defense Forces (LDF)* zijn burgerwachten die oorspronkelijk werden opgericht onder de regering-Habyiramana om het leger bij te staan tegen invallen van het RPF. Na de genocide van 1994 was er aanvankelijk geen politie, waarop de RPF-autoriteiten nieuwe burgerwachten oprichtten om de bevolking tegen de resterende genocidale krachten in het land te beschermen.

⁴⁹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (30 april 2007) en Sudan Tribune, *Rwanda to send additional troops to Darfur* (28 juli 2007). Zie ook § 2.6 'Regionale context'.

⁵⁰ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (30 april 2007).

⁵¹ EIU, *Rwanda: Country Profile*, p. 15 (30 april 2007).

De LDF, in januari 2005 bij wet geïnstitutionaliseerd, vallen onder supervisie van de politie. De meeste LDF-leden zijn werkloze jongeren, die eerst twee à drie maanden training krijgen. Zij worden door de raad van de *cellule* op vrijwillige basis gekozen, krijgen een uniform en mogen misdadigers arresteren, maar alleen wanneer die op heterdaad worden betrapt. Zij worden slechts voorzien van wapens als zij in actie moeten komen. In de wet is bepaald dat het wapen louter mag worden gebruikt voor zelfbescherming en dat minderjarigen geen deel mogen uitmaken van de LDF.⁵²

Mensenrechtenorganisaties melden regelmatig gevallen van geweld tegen burgers door LDF-leden. Daar zij niet betaald worden voor hun diensten, misbruiken sommigen hun positie om mensen te beroven of af te persen. LDF-leden die misbruik maken van hun macht, worden over het algemeen snel tot de orde geroepen, soms door ontslag uit de LDF en in ernstige gevallen door arrestatie en detentie.⁵³

Veiligheids/inlichtingendiensten

In Rwanda zijn meerdere veiligheids/inlichtingendiensten actief, waaronder het *Department of Military Intelligence (DMI)*. Deze diensten blijken goed georganiseerd en ingebed in de samenleving, maar over de structuur en de werkwijze ervan is weinig bekend.⁵⁴

2.5.2 *Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie*

In het akkoord van Lusaka (1999) werden de eerste afspraken gemaakt over demobilisatie, ontwapening en reïntegratie van de gewapende groeperingen (leger en rebellen).⁵⁵ Het demobilisatie- en reïntegratieproces binnen het leger is inmiddels voltooid.⁵⁶ Rwanda werkt thans aan een programma voor demobilisatie, opvang en reïntegratie van FDLR-manscapen na terugkeer uit de DRC. Dit programma wordt ondersteund via het *Multi-country Demobilization and Reintegration Program (MDRP)* van de Wereldbank en loopt al in verschillende vormen sinds het eind van de jaren negentig. Het wordt geleid en uitgevoerd door de *Rwanda Demobilisation and*

⁵² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁵³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4 'Naleving en schendingen' (Mensenrechten).

⁵⁴ Dorsey, M (2000), "*Violence and Power-Building in Post-Genocide Rwanda*", in: R.Doom and J.Gorus (eds.), *Politics of identity and economics of conflict in the Great Lakes region*. (Brussels, VUB University Press, pp. 311-347).

⁵⁵ Zie ook § 2.3.3 'Lusaka-vredesakkoord 1999' (Geschiedenis).

⁵⁶ Zie ook § 2.5.1 'Veiligheidsmacht / leger'.

Reintegration Commission (RDRC). Na terugkeer in Rwanda kunnen ex-strijders, wanneer achteraf mocht blijken dat zij hebben deelgenomen aan de genocide, hiervoor alsnog worden veroordeeld.⁵⁷

In het kader van het programma is extra geïnvesteerd in een communicatiestrategie, gericht op het tegengaan van desinformatie door de FDLR-leiding en op de mogelijkheden voor sociaal-economische reïntegratie. De demobilisatie van rebellen, die zich ophouden in de DRC, verloopt echter traag. MONUC (*Mission de l'Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo*), de VN-vredesmissie in de DRC, zet alle middelen in om FDLR-strijders over te halen terug te keren naar Rwanda door onder meer gebruik te maken van speciale radiozenders, die uitleg geven over de mogelijkheden tot terugkeer. Voor zover bekend wil de meerderheid van de manschappen demobiliseren, maar zij worden veelal door hardliners binnen de FDLR, die in Rwanda worden gezocht vanwege deelname aan de genocide, gedwongen te blijven.⁵⁸

Wel lijkt de positie van de FDLR in Oost-Congo, waar zich volgens de VN nog zo'n 6.000 FDLR-milities ophouden, te verzwakken. Het Congolese regeringsleger en MONUC proberen met militaire acties de FDLR-troepen dieper het binnenland in te drijven, waardoor invallen in Rwanda onmogelijk worden.⁵⁹ In 2006 en 2007 kwam een bescheiden, maar gestage stroom van meestal individuele FDLR-manschappen richting Rwanda op gang om te worden gedemobiliseerd en geïntegreerd in de maatschappij. Dit proces blijft echter moeizaam vanwege de onwil van hardliners binnen de FDLR-leiding om de wapens neer te leggen.⁶⁰

⁵⁷ MDRP, *Country Report for Rwanda* (30 oktober 2007), UNSC, S/2007/671, *Twenty-fourth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 36 (14 november 2007) en RNA, *Militia fears Rwandan return* (18 april 2008). Zie over strafmaatbepaling § 3.4.5 'Rechtsgang/Gacaca' (Mensenrechten).

⁵⁸ EIU, *Rwanda, Country Report*, p.13 (november 2007) en EIU, *Rwanda, Country Report*, p.13 (februari 2008) en New Times, *MONUC hands over FDLR rebels to Rwanda* (28 april 2008).

⁵⁹ Congoforum, *FDLR-rebellen vinden dreigement Veiligheidsraad 'contra-productief'* (15 maart 2008).

⁶⁰ RNA/ARI (Rwanda News Agency/Agence Rwandaise d'Information), *Force must be applied on extremist rebels* (7 augustus 2007), New Times, *DRCongo to renew FDLR operations* (29 augustus 2007), UNSC, S/2007/671, *Twenty-fourth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 36 (14 november 2007), EIU, *Rwanda, Country Report*, p.13 (februari 2008), Reuters, *UN may expand sanctions on Rwandan rebels in Congo* (13 maart 2008) en Reuters, *Small Rwandan Hutu rebel group in Congo to disarm* (26 mei 2008). Zie ook § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo (DRC)' (Regionale context).

2.5.3 Nairobi-communiqué 2007

Tijdens een bijeenkomst in Nairobi op 9 november 2007 bereikten Rwanda en de DRC, gefaciliteerd door de VN, overeenstemming over een hernieuwd plan betreffende de ontwapening van de ex-FAR/Interahamwe (FDLR) in Oost-Congo. Het communiqué verplicht de DRC de aldaar opererende extremistische milities te ontwapenen, waarna de militieleden door de VN zullen worden geregistreerd. Diegenen onder hen die gezocht worden wegens genocide, oorlogsmisdaden of misdaden tegen de menselijkheid, zullen worden gearresteerd en aan Rwanda uitgeleverd of overgedragen aan het Rwanda Tribunaal (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*).⁶¹ Rwanda daarentegen belooft ervoor te waken dat er geen wapens of andere goederen via zijn grondgebied terechtkomen bij gewapende rebellengroeperingen in de DRC.⁶²

2.6 Regionale context

De ontwikkelingen in Rwanda en de veiligheidssituatie in het land hangen nauw samen met de bredere problematiek in het Grote-Merengebied. Rwanda nam gedurende de verslagperiode deel aan diverse regionale vredesinitiatieven.⁶³ Hieronder worden de betrekkingen van Rwanda met de buurlanden Burundi, de Democratische Republiek Congo (DRC), Tanzania en Uganda belicht.

2.6.1 Burundi

De bilaterale betrekkingen tussen Burundi en Rwanda zijn over het algemeen goed. Er bestaan nauwe contacten tussen beide landen. Op 19 april 2007 gaven Burundi en Rwanda, alsmede de DRC en Uganda, hun goedkeuring aan een gezamenlijke militaire strategie om de overgebleven rebellengroeperingen in het Grote Merengebied aan te pakken. Zij spraken in de Burundese hoofdstad Bujumbura af om militaire operaties op elkaar af te stemmen.⁶⁴

⁶¹ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Rwanda Tribunaal' (Mensenrechten).

⁶² Nieuwsblad.be, *Akkoord Congo en Rwanda over ontwapening Hutu-rebellen* (12 november 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 13 (februari 2008). Zie ook § 2.6.2 'Democratische Republiek Congo (DRC)' (Regionale context).

⁶³ Sudan Tribune, *Rwanda to send additional troops to Darfur* (28 juli 2007) en New Times, *Rwanda trains Somali forces* (20 augustus 2007).

⁶⁴ AFP, *Africa's Great Lake nations adopt joint military plan* (19 april 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 8 (februari 2008).

2.6.2 Democratische Republiek Congo (DRC)

Oost-Congo is altijd een streek geweest met veel minderheden, die tot 1994 betrekkelijk vreedzaam samenleefden. Na de genocide kwam hieraan echter een einde en verslechterde de veiligheidssituatie in het gebied (vooral in de Kivu-provincies) met rasse schreden.⁶⁵ Gedurende de verslagperiode leek in deze situatie geen verbetering op te treden, maar er gloort weer hoop, nadat de Congolese regering en alle strijdende partijen van Congolese origine op 23 januari 2008 in Goma een akkoord (het 'Akkoord van Goma') tekenden voor een onmiddellijk staakt-het-vuren in de Kivu-regio.⁶⁶ De bereikte overeenkomst moet een einde maken aan de al jaren durende strijd in het noordoosten van de DRC en de weg vrijmaken voor vrede in het gebied. Onderhandelingen tussen de partijen zijn in volle gang. De situatie is nog wel gespannen, maar relatief rustig.⁶⁷

De bij het akkoord betrokken partijen verklaarden zich bereid tot het maken van afspraken over terugtrekking van gewapende troepen, inzet van de VN-vredesmacht MONUC, inrichting van een VN-bufferzone tussen de rivaliserende partijen, ontwapening, demobilisatie, opgaan van de militias in het nationale leger, amnestie voor rebellen, terugkeer van ontheemden en vluchtelingen, leniging van humanitaire nood en wederopbouw van Noord- en Zuid-Kivu. De FDLR was als 'buitenlandse militie' niet uitgenodigd bij de conferentie in Goma en voelt zich op geen enkele wijze gebonden aan de gesloten overeenkomst.⁶⁸

De diplomatieke verhoudingen tussen Rwanda en de DRC zijn zodanig verbeterd, dat beide landen voornemens zijn om hun ambassades in Kigali

⁶⁵ AFP, *ONU: la région des Grands lacs reste au bord du conflit, selon Louise Arbour* (11 juni 2007), AFP, *RDC: les combats dans le Nord-Kivu pourraient prendre une dimension régionale* (10 september 2007), Reuters, *UN refugee chief appeals for peace in east Congo* (14 december 2007) en New Times, *Congo crisis needs regional solution* (11 januari 2008).

⁶⁶ Van 6 t/m 24 januari 2008 werd te Goma een Conferentie voor Vrede, Veiligheid en Ontwikkeling in de beide Kivu's gehouden. Voor deze conferentie had de regering van de DRC alle strijdende partijen van Congolese origine in de regio uitgenodigd. De internationale gemeenschap (AU, EU, VN, VS) speelde een grote rol bij het faciliteren (incl. financiering) van de conferentie.

⁶⁷ BBCNews, *Eastern Congo peace deal signed* (23 januari 2008) en EIU, *Rwanda, Country Report, p.14* (februari 2008).

⁶⁸ Digitalcongo, Goma, *Conférence de Goma: Les groupes armés du Nord et du Sud-Kivu ont declare le cessez-le-feu* (19 januari 2008), Reuters, *Congo rebels sign deal to end eastern conflict* (23 januari 2008), New Times, *Rwanda welcomes Kivu deal* (26 januari 2008), Okapi News, *Nord-Kivu: verification de cessez-le-feu, la Monuc désignée point focal* (4 februari 2008) en RNA/ARI, *FDLR attacks camps halting aid flow* (25 april 2008). Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie).

en Kinshasa te heropenen. Vooralnog hebben de buurlanden over en weer geen vertegenwoordiging.⁶⁹

2.6.3 *Tanzania*

De betrekkingen tussen Tanzania en Rwanda zijn goed, maar niet intensief. Het voornaamste geschilpunt was jarenlang het vluchtelingenprobleem. Sinds 2006 bestaat tussen beide landen een akkoord betreffende repatriëring van nog in Tanzania verblijvende Rwandezers met de bedoeling hen zo snel mogelijk te reïntegreren in de Rwandese maatschappij. Het merendeel van de ongeveer 60.000 Rwandezers is inmiddels naar Rwanda teruggekeerd.⁷⁰

2.6.4 *Uganda*

Uganda is Rwanda's belangrijkste handelspartner. De bilaterale relatie is goed. In 2006 hebben Rwanda en Uganda ter inperking van grensoverschrijdende incidenten (drugshandel, smokkel, berovingen) afspraken gemaakt inzake gezamenlijke veiligheidsoperaties (*joint security operations*) langs de gemeenschappelijke grens. Voorts zijn beide landen samen met UNHCR overeengekomen dat de komende jaren de in Uganda aanwezige Rwandese vluchtelingen (volgens UNHCR nog zo'n 17.000) naar hun land zullen terugkeren.⁷¹

2.6.5 *Grote Meren-gebied*

Onder auspiciën van de Afrikaanse Unie (AU) en de VN vond in Dar es Salaam op 19 en 20 november 2004 de eerste *International Conference on the Great Lakes Region (ICGLR)* plaats, met als doel het beëindigen van het geweld, de opbouw van functionele staatsstructuren en herstel van de relaties tussen de landen onderling. Eerbiediging van de territoriale integriteit, het niet dulden van buitenlandse rebellengroepen en herstel van de rechtstaat werden daarbij expliciet genoemd. Concretisering van deze doelstellingen hebben uiteindelijk geleid tot een pact voor regionale

⁶⁹ IRIN, *Rwanda-DRC: Kagame seeks co-operation on rebels* (7 maart 2007) en AFP, *RDC: le Conseil de sécurité veut le retour de la stabilité dans l'est* (20 juni 2007).

⁷⁰ UNHCR, *Global Report-Rwanda* (1 juni 2007), EIU, *Rwanda, Country Report*, p. 3 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 4 'Migratie'.

⁷¹ UNHCR, *Rwanda: Country Information Brief* (september-december 2006), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 8 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).. Zie ook § 2.2.3 'Rechterlijke macht' (Staatsinrichting) en § 3.4.6 'Arrestaties / Situatie in gevangenen' (Mensenrechten).

veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling (*Peace and Stability Pact, PSP*), dat tijdens de tweede Grote Meren-conferentie in Nairobi op 14 en 15 december 2006 is aangenomen. Met de ondertekening van het pact hebben de elf betrokken Afrikaanse landen⁷², waaronder Rwanda, aangegeven zelf verantwoordelijkheid te willen nemen voor het vredesproces in de regio. De volgende conferenties worden gehouden in de DRC in november/december 2008 en in Uganda in 2010.⁷³

Voorts werd eind oktober 2004 onder toezicht van de Verenigde Staten een tripartiete overeenkomst getekend tussen Rwanda, de DRC en Uganda. Het tripartiete overleg heeft tot doel het verbeteren van de regionale verhoudingen en het oplossen van bestaande (grens)conflicten. Binnen het tripartiete overleg is voorzien dat de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie regelmatig bijeen komen. De toetreding van Burundi werd geformaliseerd in oktober 2005 in Kampala ('Tripartite Plus'). Afwisselend vinden regelmatig vervolgbesprekingen plaats in de betrokken landen, waarbij diverse onderwerpen aan bod komen. Onder meer werd overeengekomen aan illegaal bewapende groeperingen, die de vrede en veiligheid in de regio destabiliseren, sancties op te leggen (reisrestricties van leiders, verboden toegang tot de media, verbod op politieke bijeenkomsten, etc.).⁷⁴

⁷² Deze landen zijn: Angola, Burundi, de Centraal Afrikaanse Republiek, Congo-Brazzaville, de Democratische Republiek Congo, Kenia, Rwanda, Sudan, Tanzania, Uganda en Zambia.

⁷³ AFP, *Rwanda: l'ONU lève les derniers éléments d'un embargo sur les armes* (28 maart 2007) en New Times, *Regional countries take tough stand on negative forces* (28 april 2008).

⁷⁴ AFP, *Les pays des Grands Lacs toujours décidés à "neutraliser" les rebelles* (28 augustus 2007), UNSC, S/2007/671, *Twenty-fourth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 25 en § 29 (14 november 2007) en New Times, *Congo crisis needs regional solution* (11 januari 2008).

3 Mensenrechten

In het algemeen respecteert de Rwandese regering de mensenrechten van haar burgers. Desondanks waren er gedurende de verslagperiode een aantal negatieve aspecten waar te nemen. Het kwam nog geregeld voor dat personen en organisaties beschuldigd werden van divisionisme (het zaaien van verdeeldheid in de maatschappij) of het aanhangen van de ideologie van de genocide. Eveneens was er sprake van intimidatie door politie, corruptie door overheidsdienaren en discriminatie en (seksuele) mishandeling van vrouwen en kinderen.⁷⁵

3.1 Internationale verdragen en protocollen

Rwanda is partij bij de belangrijkste VN-verdragen op het terrein van de mensenrechten, te weten:

- de Conventies van Genève inzake behandeling van gewonde en zieke militairen in oorlogssituaties te land en ter zee, inzake behandeling van krijgsgevangenen, inzake bescherming van burgers in oorlogstijd (sinds 1964), alsmede de twee additionele protocollen van 1949 inzake bescherming van slachtoffers van internationale gewapende conflicten en binnenlandse gewapende conflicten (sinds 1984);
- het Internationale Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Rassendiscriminatie (sinds 1975);
- het Verdrag inzake Voorkomen en Bestrafing van Genocide (sinds 1975);
- het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (sinds 1976);
- het Internationale Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten (sinds 1976), alsmede het daarop betrekking hebbende eerste optionele protocol betreffende het individueel klachtenrecht, maar nog niet het tweede optionele protocol betreffende afschaffing van de doodstraf;
- het Verdrag met betrekking tot de Status van Vluchtelingen, alsmede het bijbehorende optionele protocol van 1967 (sinds 1980);

⁷⁵

RNA (Rwanda News Agency), *Government impressed by freedom report* (17 januari 2008), RNA, *Parliament launches anti-genocide revisionism campaign* (25 januari 2008), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.3.1 'Ideologie van de genocide / divisionisme', § 3.2 'Nationale wetgeving' en § 3.4.5 'Rechtsgang' (Mensenrechten).

- het Internationale Verdrag inzake Onderdrukking en Bestrafing van Apartheid (sinds 1981);
- het Verdrag inzake Uitbanning van Alle Vormen van Discriminatie tegen Vrouwen (sinds 1981), maar niet het optionele protocol betreffende alle in het verdrag genoemde vormen van discriminatie;
- het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (sinds 1991), alsmede het optionele protocol betreffende kinderhandel, kinderprostitutie en kinderpornografie en het optionele protocol betreffende kinderen in gewapende conflicten (sinds 2002);
- het Verdrag inzake Politieke Rechten van de Vrouw (sinds 2002);
- het Verdrag inzake Onderdrukking van Mensenhandel (sinds 2003).⁷⁶

Hoewel Rwanda al geruime tijd zegt tot ratificatie over te gaan van het Internationaal Verdrag tegen Marteling en Andere Wrede en Onmenselijke Behandeling of Bestrafing, is dit nog niet gebeurd.⁷⁷ Rwanda voldoet nauwelijks aan de rapportageverplichtingen aan de organen van toezicht.⁷⁸

Rwanda is voorts partij bij:

- het Verdrag van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid met betrekking tot Vluchtelingen (sinds 1979);
- het Afrikaanse Handvest voor de Rechten van Mensen en Volkeren (sinds 1983), alsmede de bijbehorende protocollen betreffende de oprichting van een Afrikaans Hof (sinds 2004) en Vrouwenrechten (sinds 2004);
- het Afrikaanse Handvest voor de Rechten en het Welzijn van het Kind (sinds 2001);
- het Afrikaans Verdrag ter Voorkoming en Bestrijding van Corruptie (sinds 2004);
- het Afrikaanse Unie non-agressie en gemeenschappelijk defensiepact (sinds 2007);
- het Afrikaanse Jeugd Handvest (sinds 2007);
- het Afrikaanse Handvest inzake Democratie, Verkiezingen en Governance (sinds 2007).⁷⁹

⁷⁶ www.unhchr.ch/treaties/ / www.un.org/ / www.ohchr.org/countries/ractification/ / www.hri.ca/uninfo/treaties/ / www.l.umn.edu (1 februari 2008).

⁷⁷ www.unhchr.ch/treaties/ / www.un.org/ / www.ohchr.org/countries/ractification/ / www.hri.ca/uninfo/treaties/ / www.l.umn.edu (1 februari 2008).

⁷⁸ De organen van toezicht zijn: *Human Rights Committee (HRC)*, *Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)*, *Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)*, *Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW)* en *Committee on the Rights of the Child (CRC)*.

⁷⁹ www.africa-union.org (4 januari 2008).

Met de Verenigde Staten heeft Rwanda een artikel-98-overeenkomst gesloten inzake niet-uitlevering van Amerikaanse onderdanen aan het Internationaal Strafhof (*International Criminal Court, ICC*) in Den Haag, dat oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide kan berechten. Rwanda is geen partij bij het ICC.⁸⁰

3.2 Nationale wetgeving

In de Rwandese grondwet is bepaald dat alle burgers gelijk zijn voor de wet, zonder discriminatie op basis van ras, kleur, afkomst, etniciteit, clan, geslacht, opinie, religie of sociale status.⁸¹ De grondwet beschermt alle internationaal erkende fundamentele rechten. Per 1 maart 2007 geldt een nieuwe wet voor *gacaca*, waardoor herverdeling van categorieën, uitbreiding van alternatieve straffen en het opleggen van lagere en voorwaardelijke straffen mogelijk werd. Deze wet komt de praktische uitvoerbaarheid van het *gacaca*-proces ten goede.⁸² In juli 2007 is de wet voor algehele afschaffing van de doodstraf door het Rwandese parlement aangenomen.⁸³

Van het Rwandese grondgebied is ongeveer 75% geschikt voor landbouw. Om de productiviteit van landbouwgrond te verhogen moest opdeling van land worden tegengegaan en daarvoor is op 15 september 2005 een nieuwe landwet (*Land Law*) in werking getreden. De wet verbiedt verdere fragmentatie van land door erfenis of verkoop. De implementatie moet nog in andere wetten worden uitgewerkt, maar lokale landcommissies zijn inmiddels begonnen grondbezit te registreren en te monitoren op productiviteit en milieuvriendelijkheid. Het gehele proces vergt veel tijd en zal waarschijnlijk pas omstreeks 2015 zijn afgerond.⁸⁴

⁸⁰ www.isc-icc.org (11 december 2007).

⁸¹ US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2007* (14 september 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Artikel 33 van de grondwet stelt: 'propagation of ethnic, regional, racial or discrimination or any other form of division is punishable by law'.

⁸² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' (Mensenrechten).

⁸³ ANP/AFP, *Rwanda schaft doodstraf af* (26 juli 2007) en IRIN, *Rwanda: New law brings hope for extradition of genocide suspects* (3 augustus 2007). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / Rwanda Tribunaal' en § 3.4.10 'Doodstraf' (Mensenrechten).

⁸⁴ New Times, *Thank you Mr President, say new land owners* (25 januari 2008), EIU, *Rwanda: Country Report, p. 8/9 en p. 12/13* (februari 2008) en New Times, *Less than 1 percent registered land* (29 mei 2008).

3.3 Toezicht

In Rwanda houden zowel overheid als niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties zich bezig met het toezicht op de naleving van de mensenrechten.

De Rwandese grondwet voorziet sinds 1999 in een Nationale Mensenrechten Commissie (*Commission Nationale des Droits de l'Homme, CNDH*), die onder meer bevoegd is onderzoek te doen naar schendingen van de mensenrechten en het openbaar ministerie te adviseren een gerechtelijk proces in gang te zetten tegen veronderstelde mensenrechtenschenders. Sinds 2003 zijn de bevoegdheden van de commissie uitgebreid en kan zij zelf klachten indienen bij de bevoegde gerechtshoven, wanneer mensenrechtenschendingen worden geconstateerd. Het hoofdkantoor is gevestigd in Kigali en daarnaast werken verschillende krachten verspreid over het land. De commissie is samengesteld uit zeven leden. Zij worden door de Nationale Vergadering voor drie jaar gekozen uit tien kandidaten, die weer worden genomineerd door de regering. Elk jaar brengt de commissie een rapport uit waarin zij haar activiteiten van het afgelopen jaar toelicht en aanbevelingen doet.

Mensenrechtenorganisaties in Rwanda worden door de autoriteiten gevolgd en zijn aan regels gebonden voor hun functioneren. Door middel van vergunningen (*certificats*), die jaarlijks moeten worden vernieuwd, en gedetailleerde verplichte rapportages houdt de overheid grip op de organisaties uit het maatschappelijk middenveld.⁸⁵

In Rwanda bestaan twee koepelorganisaties op het gebied van de mensenrechten: de *Ligue des droits de la personne dans la région de Grands Lacs (LDGL)* en het *Collectif des ligues et associations de défense des droits de l'homme au Rwanda (CLADHO)*. De eerste stelt zich iets kritischer en onafhankelijker op van de Rwandese overheid dan de tweede. Andere mensenrechtenorganisaties zijn *Haguruka* en *Pro-Femmes* (beide vrouwenrechten), het *Forum des activistes contre la torture (FACT)* en de *Ligue pour la promotion et la défense des droits de l'homme au Rwanda (Liprodhor)*. Naast de verschillende mensenrechtenorganisaties in Rwanda zijn ook enkele belangenorganisaties van genocide-overlevenden actief,

⁸⁵

US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

waaronder *Ibuka*, de grootste Rwandese niet-gouvernementele organisatie (ngo), en *Avega Agahozo*, de ‘Vereniging van Weduwen van april 1994’.⁸⁶

Internationale mensenrechtenorganisaties als *Amnesty International (AI)*, *Human Rights Watch (HRW)* en de *International Crisis Group (ICG)* publiceren regelmatig rapporten over Rwanda, gebaseerd op bezoeken en bijdragen van lokale ngo’s. *Human Rights Watch* heeft een eigen kantoor in Kigali.⁸⁷

3.3.1 Ideologie van de genocide / divisionisme

Referenties aan etnische identiteit zijn problematisch in een land waar etniciteit officieel geen rol meer mag spelen. De Rwandese regering heeft er na de genocide bewust voor gekozen om iedereen in de eerste plaats als Rwandese burger te beschouwen en niet als Hutu of Tutsi. Desondanks speelt etniciteit nog een grote rol in de samenleving. Aanklachten op grond van ‘divisionisme’, ‘aanzetten tot haat’ en ‘sektarisme’ komen nog steeds voor.⁸⁸

In een in december 2007 in opdracht van het Rwandese parlement verschenen onderzoeksrapport werd vastgesteld, dat op veel middelbare scholen meer dan 90% van de scholieren er genocide-ideeën op nahouden. Er werden leraren ontslagen en scholieren geschorst, en voor sommige scholen werd zelfs met sluiting bedreigd. Verder moesten alle schooldirecteuren met twee van hun leerkrachten een speciale staatstraining volgen om genocidale tendensen bij leerlingen te herkennen en ermee leren omgaan.⁸⁹

In 2000 was nog nauwelijks sprake van sympathie voor de genocide-ideologie onder scholieren. Vanaf 2005 werden echter steeds meer incidenten bekend. Volgens de Commissie voor Nationale Eenheid en Verzoening is de stijgende populariteit van deze ideologie zorgwekkend, maar gaat het volgens haar te ver om eruit af te leiden dat Rwanda over enkele jaren opnieuw met massale moordpartijen te maken krijgt. De

⁸⁶ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁸⁷ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), www.amnesty.org (21 mei 2008) en www.crisisgroup.org (21 mei 2008).

⁸⁸ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁸⁹ BBCNews, *Rwanda ‘still teaching genocide’* (17 januari 2008), RNA, *Parliament launches anti-genocide revisionism campaign* (25 januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

directeur van de afdeling vredesopbouw en conflictmanagement van de commissie verwoordde dit als volgt: “*In 2004 en 2005 kwamen dankzij speciale rechtspraak heel veel daders van de genocide vrij. Zij hadden al die jaren gevangengezeten. Op zich is het dus niet onlogisch dat zij na thuiskomst hun boosheid over die jarenlange gevangenschap hebben overgebracht op hun kinderen. Het is daarom van belang dat wij behoedzaam en verstandig omgaan met de uitkomsten van het onderzoek*”.⁹⁰

3.4 Naleving en schendingen

Hoewel in de grondwet diverse fundamentele rechten en vrijheden zijn opgenomen, worden deze door de Rwandese autoriteiten niet altijd gerespecteerd.

3.4.1 Vrijheid van meningsuiting

De grondwet voorziet in persvrijheid, met de beperking dat het verboden is om via de media aan te zetten tot haat of verdeeldheid. Een regulerende rol hierbij is weggelegd voor de in 2003 ingestelde Hoge Raad voor de Pers (*High Council of the Press, HCP*). De vrijheid van meningsuiting ligt nog steeds gevoelig als gevolg van de rol van de media tijdens de genocide. Talrijke journalisten passen dan ook een zekere zelfcensuur toe.⁹¹

Gedrukte media

Volgens de grondwet moeten de gedrukte media onafhankelijk zijn in hun berichtgeving. Wel werden gedurende de verslagperiode journalisten met enige regelmaat beschuldigd van uitlatingen met referenties aan etniciteit. Veelal leidde dit tot een berisping door de Hoge Raad voor de Pers, maar in een enkel geval ook tot een formele aanklacht.⁹²

Doorgaans hebben Rwandese journalisten geen gedegen journalistieke opleiding en geen kennis van de ethiek, verbonden aan het vak, en zijn zij vrij makkelijk te manipuleren en te intimideren. Aanklachten inzake divisionisme in de media zijn vaak terug te voeren op de gebrekkige

⁹⁰ Reformatorisch Dagblad, *Tutsihaat levend onder Hutuscholieren Rwanda* (22 januari 2008).

⁹¹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 12 (november 2007), HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁹² EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 12 (november 2007), RNA (Rwanda News Agency), *Government impressed by freedom report* (17 januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

journalistieke kwaliteit van de artikelen. Om de professionaliteit van de media te versterken is gedurende de verslagperiode in de hoofdstad Kigali een *Media Training Centre* geopend.⁹³

Af en toe wordt melding gemaakt van bedreiging en ondervraging door de politie van journalisten. Begin januari 2007 werd Agnès Uwimana Nkusi, journaliste van het blad *Umurabyo*, gearresteerd en aangeklaagd voor ‘sektarisme en discriminatie’ (gelijk aan ‘divisionisme’). Zij werd veroordeeld tot een jaar gevangenisstraf en betaling van een boete. Op 19 januari 2008 is zij vrijgelaten.⁹⁴ Op 22 augustus 2007 werd Gérard Manzi, een journalist van het onafhankelijke weekblad *Umuseso*, opgepakt en aangeklaagd op verdenking van verkrachting van een minderjarige. Volgens *Reporters sans frontières (RSF)* zou hij valselijk beschuldigd zijn in een poging van de autoriteiten *Umuseso*-journalisten in diskrediet te brengen. Uiteindelijk werd hij op 29 augustus 2007 weer vrijgelaten.⁹⁵

In juni 2007 werd door de minister van informatie de licentie van het onafhankelijke weekblad ‘*The Weekly Post*’ al na de eerste uitgave ingetrokken. Een reden hiervoor werd niet gegeven. De redactie verzocht vervolgens om uitleg bij de minister via de Hoge Raad voor de Pers. Tot dusver tevergeefs.⁹⁶ Het weekblad werd opgericht door voormalige journalisten van het regeringsgezinde dagblad ‘*New Times*’.

Radio, televisie en internet

Particuliere radiostations kunnen onafhankelijk opereren mits zij een zendvergunning (licentie) hebben verkregen. De vergunningen worden afgegeven door het ministerie van Informatie na advies van de Hoge Raad voor de Pers. Naast Radio Rwanda (staatsradio) zenden nog zo’n elf andere Rwandese radiostations uit. In toenemende mate is er sprake van politieke discussie op de radio. De internationale radiostations *British Broadcasting Corporation (BBC)*, *Voice of America* en *Deutsche Welle* kunnen in principe ongehinderd uitzenden.⁹⁷ In vervolg op de diplomatieke rel met

⁹³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁹⁴ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), Press Release, *Newspaper editor freed after she completes one-year prison sentence* (21 januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁹⁵ AFP, *Rwanda: un journaliste détenu “pour une affaire de mœurs incohérente”* (28 augustus 2007), RNA, *Blame game as Umuseso journalist remains in detention* (29 augustus 2007) en AFP, *Rwanda: libération d’un journaliste après huit jours de détention* (30 augustus 2007).

⁹⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

⁹⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

Frankrijk verboden de Rwandese autoriteiten eind november 2006 de uitzendingen van het Franse radiostation RFI. Het station zendt nog steeds niet uit.⁹⁸

Hoewel de overheid commerciële televisie toestaat, beheert zij tot nu toe het enige televisiestation in Rwanda. Naast het nationale TV-station zijn er twee organisaties die een zendvergunning voor televisie hebben aangevraagd en verkregen. Het betreft hier twee religieuze kanalen, waarvan er één per satelliet te ontvangen is.⁹⁹

Ten aanzien van de toegang tot of het hebben van een website op internet worden, voor zover bekend, geen beperkingen opgelegd. Veelal wordt gebruikt gemaakt van de in de grotere steden aanwezige internetcafés, omdat de meeste Rwandezers zelf niet beschikken over de benodigde apparatuur.¹⁰⁰

3.4.2 Vrijheid van vereniging en vergadering

Hoewel de grondwet voorziet in vrijheid van vereniging en vergadering, zijn oprichting en functioneren van organisaties in Rwanda aan gedetailleerde regelgeving onderhevig. De vorming van maatschappelijke organisaties, waaronder mensenrechtenorganisaties en vakbonden, moet eerst door de overheid worden goedgekeurd en geregistreerd. Voor openbare bijeenkomsten en demonstraties is vooraf goedkeuring van de autoriteiten nodig. Ook internationale ngo's zijn verplicht de overheid te informeren over zaken als personeel, te voeren acties, etc. Voor zover bekend, zijn in de verslagperiode geen bijeenkomsten van politieke partijen of maatschappelijke organisaties verboden.¹⁰¹

⁹⁸ AFP, *Le gouvernement rwandais ordonne l'arrêt de la diffusion de RFI* (27 november 2006) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 2.4.3 'Verstoorde relatie met Frankrijk' (Politieke ontwikkelingen).

⁹⁹ RNA (Rwanda News Agency), *Government impressed by freedom report* (17 januari 2008), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁰⁰ RNA (Rwanda News Agency), *Government impressed by freedom report* (17 januari 2008), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁰¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

3.4.3 *Vrijheid van godsdienst*

De vrijheid van godsdienst wordt gegarandeerd in de grondwet. De regering respecteert deze vrijheid in de praktijk en ook de bevolking onderling is op het punt van religie verdraagzaam. Wel moeten religieuze organisaties zich, net als andere ngo's, laten registreren en een vergunning aanvragen. Dit is over het algemeen een routinezaak. Voor zover bekend hebben gedurende de verslagperiode geen structurele discriminatie en vervolging van individuen vanwege hun godsdienst plaatsgevonden. Ook Jehova's getuigen ondervonden geen noemenswaardige problemen.¹⁰²

3.4.4 *Bewegingsvrijheid*

De grondwet garandeert vrijheid van beweging, die over het algemeen ook door de overheid wordt gerespecteerd. Het gehele land is toegankelijk. Toestemming om te reizen is niet nodig en tijdelijk verblijf buiten de eigen woonplaats is toegestaan. Wel komt het voor dat reizigers onderweg worden gecontroleerd, waarbij zij zich moeten kunnen identificeren als daarom gevraagd wordt. Wanneer zij geen identiteitsbewijs of een attest van verlies kunnen overhandigen, lopen zij het risico te worden gedetineerd, totdat zij kunnen bewijzen wie zij zijn en waar zij vandaan komen. Personen die permanent willen verhuizen naar een andere *cellule*, moeten een verklaring van goed gedrag meenemen vanuit de oude *cellule* en tevens een nieuwe identiteitskaart aanvragen.¹⁰³

Identificatie

Zowel mannen als vrouwen in Rwanda zijn handelingsbekwaam vanaf de leeftijd van 21 jaar en mogen vanaf die leeftijd zelfstandig documenten aanvragen. Sinds 1997 wordt de etnische achtergrond niet meer vermeld op identiteitskaarten of paspoorten. Identiteitskaarten zijn voor onbepaalde tijd geldig; paspoorten hebben een geldigheidsduur van vijf jaar. Een persoon krijgt de Rwandese nationaliteit, wanneer de Rwandese nationaliteit van de vader bewezen kan worden. Indien de vader niet bekend is, staatloos is of zijn nationaliteit onbekend is, dan kan een kind de Rwandese nationaliteit via de lijn van de moeder krijgen.¹⁰⁴

Identiteitskaart

Elke Rwandese burger van 16 jaar en ouder wordt geacht een

¹⁰² US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2007* (14 september 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁰³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁰⁴ In Rwanda is dubbele nationaliteit toegestaan.

identiteitskaart te hebben en deze te allen tijde bij zich te dragen. Aanschaf van een identiteitskaart kost gemiddeld RWF 1.200 (€ 1,42 / US\$ 2,21). Identiteitskaarten worden afgegeven door het district waar betrokkene woont, met een verklaring van de *cellule* dat de persoon daar bekend is en er geen strafrechtelijk onderzoek tegen hem of haar loopt. Over het algemeen zijn er geen problemen bij de afgifte van documenten. Wel komt het voor dat teruggekeerde vluchtelingen en asielzoekers te maken kunnen krijgen met weigering van de lokale autoriteiten om mee te werken. Hiertegen kan men in beroep gaan, wat doorgaans tot genoegdoening leidt.¹⁰⁵

Kinderen jonger dan 16 jaar krijgen geen eigen identiteitskaart, maar worden bijgeschreven op de kaart van één van de ouders. Volgens wetgeving van vóór de genocide kan een kind alleen bijgeschreven worden op de kaart van de vader, maar in de praktijk kan dit ook op de kaart van de moeder. Ook wezen tot 16 jaar krijgen geen eigen identiteitskaart. Daardoor is het mogelijk dat minderjarigen jonger dan 16 jaar in Rwanda rondreizen zonder identiteitsdocumenten.¹⁰⁶

Militairen moeten wanneer zij in dienst treden, hun burgerlijk identiteitsbewijs inleveren. Zij krijgen daarvoor in de plaats een militair identiteitsbewijs. Op deze wijze zijn zij herkenbaar bij checkpoints. Wanneer militairen afzwaaien, krijgen zij hun burgerlijke identiteitskaart weer terug, met een bewijs van geoorloofde uittreding uit het leger.

Paspoort

In 2004 werden alle paspoorten in Rwanda vernieuwd. Vanaf 1 januari 2004 bestaan normale (blauwe), officiële (zwarte)¹⁰⁷ en diplomatieke (rode) paspoorten. Alle oude paspoorten verlieten op 31 augustus 2004. Referenties aan etniciteit zijn in het paspoort verdwenen.

Paspoorten worden afgegeven door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Een paspoort is duur en kost circa RWF 50.000 (€ 60 / US\$ 92).¹⁰⁸ Voor een paspoortaanvraag heeft men een verklaring van goed gedrag nodig van de *cellule*, die men bij de burgemeester van het desbetreffende district

¹⁰⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁰⁶ Zie ook § 3.5.3 'Minderjarigen / Alleenstaande minderjarigen'.

¹⁰⁷ Het officiële paspoort met een zwart omslag wordt afgegeven aan diegenen die regelmatig voor hun werk op reis gaan of die Rwanda vertegenwoordigen bij bijvoorbeeld internationale beurzen, festivals of internationale sportevenementen.

¹⁰⁸ Ter vergelijking: meer dan 55% van de Rwandese bevolking leeft van gemiddeld RWF 64.000 (= circa € 76 / US\$ 118) per jaar.

samen met een identiteitskaart overlegt. Het ministerie houdt bij welke paspoortaanvragen zijn ingediend en welke zijn gehonoreerd. Binnen een maand behoort men antwoord te krijgen of de paspoortaanvraag wordt gehonoreerd of niet. Het ministerie stelt betrokkene telefonisch op de hoogte, indien een paspoort niet kan worden afgegeven wegens een incompleet dossier. Hem of haar wordt dan verteld wat er aan het dossier ontbreekt en wat er nog moet worden ingediend om het paspoort alsnog te verkrijgen.

Kinderen worden tegenwoordig niet meer bijgeschreven in het paspoort van de ouders; iedereen moet een eigen paspoort aanvragen. Boven de 16 jaar kunnen minderjarigen alleen reizen, beneden de 16 jaar is dit alleen toegestaan indien officiële papieren bewijzen dat het kind door een volwassene op het vliegveld van bestemming wordt opgevangen.

Laissez-passer

Om Rwanda te verlaten is geen uitreisvisum nodig. Indien een Rwandese burger niet over een paspoort beschikt, kan hij een laissez-passer aanvragen voor het bezoeken van Burundi, de DRC, Kenia, Tanzania en Uganda. Voor het verkrijgen van een dergelijk laissez-passer volstaan een identiteitskaart, een verklaring van goed gedrag, een aanvraagformulier en twee pasfoto's. Het laissez-passer kost circa RWF 3.000 (€ 3,56 / US\$ 5,52) en is één jaar geldig.

Reizen naar het buitenland

Het wordt steeds minder eenvoudig om met vervalste documenten het land te verlaten. Bij een toenemend aantal grensovergangen beschikt men inmiddels over faciliteiten om valse documenten te herkennen. De controle op de luchthaven in Kigali is zeer streng, zowel door de politie als de luchtvaartmaatschappijen. De kans om ongecontroleerd of met een vals paspoort in of uit te kunnen reizen via het vliegveld van Kigali is dan ook zeer gering.

3.4.5 *Rechtsgang*

De huidige rechtsgang in Rwanda is gebaseerd op de in 2004 aangenomen wetgeving betreffende de nieuwe structuur en het functioneren van het rechtssysteem. Kern van de hervorming is de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht en de openbaar aanklager, een efficiëntere en meer gedecentraliseerde organisatie, het instellen van verzoeningscommissies (*Comités de Réconciliateurs / Mediation Committees*) op sectorniveau en

een ombudsman voor onder meer het verrichten van onderzoek naar corruptie binnen het justitiële apparaat.¹⁰⁹

Reguliere rechtspraak

De reguliere rechtspraak is gehandhaafd op vier niveaus. De Hoge Raad (*Cour Suprême*) en het Hooggerechtshof (*Haute Cour*) zijn ongewijzigd gebleven. De 12 provinciale rechtbanken zijn in 2006 vervangen door 12 rechtbanken van hoge instantie (*Tribunaux de Grande Instance*) en de 106 districtsrechtbanken door 60 rechtbanken van eerste aanleg (*Tribunaux de Base*).¹¹⁰

Het *Cour Suprême* is de hoogste rechterlijke instantie. Het bestaat uit 14 rechters, inclusief de president en de vice-president, en behandelt beroepszaken komende van het *Haute Cour*, herzieningsverzoeken van strafzaken, zaken gerelateerd aan verkiezingen, hoogverraad, alsmede constitutionele zaken die hoge vertegenwoordigers van de regering betreffen.

Het *Parquet Général de la République (PGR)* is het hoogste orgaan van de openbaar aanklager. Het PGR bestaat uit een procureur-generaal, een plaatsvervangend procureur-generaal en vijf nationale aanklagers.

Het *Haute Cour* heeft zijn hoofdkantoor in Kigali en vier permanente kamers in de provincies. Alle onderdelen samen hebben 26 rechters, inclusief de president en de vice-president. Zaken in eerste instantie worden door één rechter gehoord, beroepszaken door drie rechters. De bevoegdheid van het Hof betreft moord, oorlogsmisdaden, verraad, genocide, bedreigingen voor de nationale veiligheid, internationale misdaden en terrorisme. Ook behandelt het Hof administratief recht en de beroepszaken komende van de *Tribunaux de Grande Instance*.

De 12 *Tribunaux de Grande Instance* (inclusief Kigali) beschikken ieder over minimaal zeven rechters, inclusief de president en de vice-president. Zaken in eerste instantie worden door één rechter gehoord, beroepszaken door drie rechters. Deze rechtbanken behandelen de categorie-1 genocide zaken¹¹¹, misdaden waarop meer dan vijf jaar gevangenisstraf staat, en voorts zaken die voortkomen uit de *Tribunaux de Base*.

¹⁰⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹¹⁰ Zie ook § 2.2.3 'Rechterlijke macht' (Staatsinrichting).

¹¹¹ Zie 'Speciale rechtspraak / *Gacaca*' (Mensenrechten).

De 60 *Tribunaux de Base*, die op het laagste niveau functioneren, beschikken ieder over twee rechters, inclusief de president. Zaken worden gehoord door één rechter, bijgestaan door een griffier. Deze rechtbanken horen strafzaken waar een gevangenisstraf van minder dan vijf jaar op staat, en civiele zaken die minder dan RWF 3.000.000 (circa € 3.555 / US\$ 5.517) betreffen. De civiele zaken moeten eerst verplicht zijn voorgelegd aan de nieuwe in juli 2004 ingestelde verzoeningscommissie op sectorniveau (zie volgende alinea).

De verzoeningscommissies (*Comités de Réconciliateurs / Mediation Committees*) bestaan uit 12 inwoners van de sector, die op vrijwillige basis als bemiddelaar door de sectorraden worden gekozen voor een termijn van twee jaar. De verzoeningscommissie is bevoegd om te bemiddelen in alle zaken (privaat- en strafrecht) waarbij een waarde van minder dan RWF 3.000.000 is gemoeid. Het kan gaan om landconflicten, erfenissen, belediging, diefstal, overspel etc. Als er geen overeenkomst tussen betrokken partijen wordt bereikt, staat de gang naar de rechter open.

Speciale rechtspraak

Onder speciale rechtspraak vallen de militaire rechtbanken (*Military Tribunals*), de traditionele rechtbanken (*Gacaca*) en het Rwanda Tribunaal (*International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR*).¹¹²

Militaire rechtbanken

De militaire rechtbank (*Military Tribunal*) bestaat uit tien militaire rechters, inclusief president en vice-president. Zaken worden gehoord door drie rechters. Het Hoge Militaire Hof (*Military High Court*) bestaat uit negen rechters, inclusief de president en de vice-president, waarbij zaken worden gehoord door drie rechters.

De militaire rechtbank behandelt alle misdrijven begaan door militair personeel, onafhankelijk van hun rang. Bij militaire rechtbanken komen bijvoorbeeld verkrachtingen door militairen aan de orde en gewelddaden door militairen tegen burgers. Wanneer burgers betrokken zijn bij overtredingen door militairen, kunnen ook zij soms berecht worden door de militaire rechtbank. Militaire rechtbanken zijn goed georganiseerd en hebben een relatief goede mensenrechtenreputatie.¹¹³

¹¹² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹¹³ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

Het Hoge Militaire Hof berecht alle misdrijven die een bedreiging van de nationale veiligheid vormen, en moord door soldaten. Ook kunnen bij dit hof militairen in beroep gaan tegen uitspraken van de militaire rechtbank. Tegen uitspraken van het Hoge Militaire Hof tenslotte kan men in beroep gaan bij het Hooggerechtshof. Militairen die zich schuldig hebben gemaakt aan genocide worden berecht door de militaire rechtbank en het Hoge Militaire Hof.

Gacaca

De *gacaca*-rechtbanken moeten honderdduizenden verdachten berechten voor hun (mogelijk) aandeel in de genocide van 1994. Deze traditionele rechtbanken worden voorgezeten door notabelen (lekenrechters) uit het dorp of de regio, die worden aangeduid met het woord *inyangamugay*, dat zoveel betekent als ‘degenen die integer zijn’. Ieder *gacaca*-tribunaal bestaat uit negen rechters, waarbij een quorum van vijf verplicht is voor het doorgang vinden van een sessie.

De misdaden die *gacaca* berecht, zijn genocide-misdaden en misdaden tegen de menselijkheid. *Gacaca*-rechtspraak is onderverdeeld in drie categorieën:

- *categorie 1*: hieronder vallen misdadigers die verantwoordelijk zijn voor het plannen en uitvoeren van en het aanzetten tot genocide op nationaal niveau en verkrachting;
- *categorie 2*: hieronder vallen degenen die gedood hebben of fysiek letsel hebben toegebracht;
- *categorie 3*: hieronder vallen degenen die geplunderd en vernield hebben.

Met de inwerkingtreding van de nieuwe wet voor *gacaca* per 1 maart 2007 is categorie 1 teruggebracht tot alleen nog planners en uitvoerders op nationaal niveau en verkrachters. Zogenaamde *notorious killers* en diegenen die zich schuldig hebben gemaakt aan marteling, zijn nu ondergebracht in categorie 2. Categorie 3 bleef onveranderd en heeft betrekking op plundering, vernieling en diefstal. Alle categorie 1-gevallen moeten verschijnen voor de *Tribunaux de Grande Instance* (reguliere rechtspraak); alle categorie 2- en categorie 3-gevallen worden door *gacaca* berecht. Om verdachten in categorie 1 (nog zo'n 8.500 personen) versneld te kunnen berechten heeft de Rwandese regering in januari 2008 een wetsvoorstel tot uitbreiding van de bevoegdheid van *gacaca* aan het parlement voorgelegd. Hieraan moet nog goedkeuring worden verleend.¹¹⁴

¹¹⁴

Nederlands Dagblad, *Opschieten met rechtspraak Rwanda* (26 januari 2008), The Weekly Observer (Kampala), *Gacaca Courts to Get More Powers* (6 maart 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

De door *gacaca* opgelegde straffen variëren van het verrichten van werkstraffen (*travaux d'intérêt général*) tot levenslange gevangenisstraf. Categorie 2-veroordeelden die hun misdaden hebben bekend, hoeven slechts een gedeelte (1/6 of 1/3) van hun straf in de gevangenis door te brengen. De rest wordt omgezet in een werk- of taakstraf. In 2007 waren hiertoe ongeveer 50.000 personen veroordeeld. Voor categorie 3-misdaden geldt dat de dader het slachtoffer een vergoeding moet betalen. Voor diegenen die minderjarig waren ten tijde van de misdaad, gelden lagere straffen.¹¹⁵

Een belangrijke vernieuwing in de wet van maart 2007 is de invoering van de voorwaardelijke straf. Voorts kan *gacaca* ook tot vrijlating van gevangenen leiden. Wanneer de onschuld van een gevangene vaststaat of wanneer hij/zij al (meer dan) de maximumstraf in de gevangenis heeft doorgebracht, kunnen *gacaca*-rechters opdracht geven betrokkene vrij te laten.¹¹⁶

Categorie 1- en 2-veroordeelden verliezen passief en actief kiesrecht en mogen geen onderdeel uitmaken van politie of andere veiligheidsorganen, rechterlijke macht of openbaar ministerie. Of dit verlies van rechten permanent is of voor de duur van de opgelegde straf hangt af van de zwaarte van de misdaad en het wel of niet hebben bekend.¹¹⁷

De inmiddels afgeronde fase van informatievergaring (januari 2005 - juli 2006), waarbij slachtoffers en verdachten werden geïdentificeerd, heeft geresulteerd in een lijst van ruim 818.000 aangeklaagden. Van dit aantal bevonden zich medio 2007 zo'n 98.000 in de 16 over het land verspreide gevangenissen en nog eens 44.000 in het buitenland, die bij verstek zijn veroordeeld. Eind 2007 hadden *gacaca*-tribunalen meer dan 100.000 personen berecht, van wie ruim 20.000 werden vrijgesproken. Officieel moet *gacaca* eind december 2008 zijn afgerond.¹¹⁸

¹¹⁵ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), Fondation Hirondelle, *Gacaca amendment to force second category killers to do community work* (6 maart 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.5.3 'Minderjarigen / Minderjarige deelnemers aan de genocide' (Mensenrechten).

¹¹⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.6 'Arrestaties en detenties / Situatie in gevangenissen'.

¹¹⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 2.4.1 'Voorbereiding parlementsverkiezingen 2008' (Politieke ontwikkelingen).

¹¹⁸ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 12 (februari 2008).

Een van de problemen van het *gacaca*-proces betreft de eenzijdigheid van de te behandelen misdaden. Volgens de wet behandelt *gacaca* alleen genocide-misdaden en misdaden tegen de menselijkheid die zijn gepleegd tussen 1 oktober 1990 en 31 december 1994. Dit zou betekenen dat misdaden gepleegd door het RPF of wraakacties tegen genocideplegers niet aan bod komen in het *gacaca*-proces.¹¹⁹

Een ander probleem is corruptie. Het is gemakkelijk om iemand vals te beschuldigen, *gacaca*-rechters te manipuleren en mogelijke getuigen te intimideren. Beschuldigden hebben geen toegang tot een advocaat en kunnen veroordeeld worden op basis van getuigenissen alleen.¹²⁰

Rwanda Tribunaal

Het *International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)* heeft het voornemen dat nog tot eind 2008 behandeling van rechtszaken in Arusha (Tanzania) zal plaatsvinden en tot 2010 beroepszaken door het Tribunaal in Den Haag. De verwachting is dat 65 zaken zullen zijn afgerond per eind 2008. Om de 2008-deadline te halen, wordt door het ICTR onderzocht of overdracht van nog lopende zaken aan Rwanda mogelijk zal zijn. In deze zaken mag de doodstraf niet worden uitgesproken.¹²¹

Begin februari 2007 nam het Rwandese parlement een wet aan voor speciale behandeling van verdachten die uit het buitenland aan Rwanda worden uitgeleverd, waarin de volgende punten zijn opgenomen:

- afschaffing van de doodstraf;
- getuigen die overkomen vanuit het buitenland om getuigenis af te leggen, genieten onschendbaarheid, zelfs wanneer zij op een Rwandese verdachtenlijst staan;

¹¹⁹ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹²⁰ Trouw, *Hoe berecht je genocide?* (1 oktober 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 12 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹²¹ AI, *Rwanda: Suspects must not be transferred to Rwandan courts for trial until it is demonstrated that trials will comply with international standards of justice* (november 2007), Reuters, *Facts about Rwanda's genocide tribunal* (27 januari 2008), HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 12 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

- verdachten en eventueel veroordeelden verblijven in hechtenis in een gevangenis die aan de internationale normen voldoet (men heeft hiervoor de nieuw gebouwde gevangenis in Mpanga op het oog);¹²²
- een verdachte heeft recht op verdediging (indien hij die niet kan betalen, zal de Rwandese staat de kosten van een toegewezen advocaat dragen);
- verdachten worden berecht door speciaal hiervoor aangewezen rechters (de rechtsgang zal voldoen aan alle gebruikelijke procedures en zal transparant zijn).

De wet kwam tot stand in nauw overleg met het ICTR.

Een aantal landen, waaronder Nederland, verklaarde zich bereid om verdachten van de genocide die zich op hun grondgebied bevinden, in eigen land te berechten of onder voorwaarden aan Rwanda uit te leveren.¹²³

Inmiddels heeft het parlement in juli 2007 ingestemd met algehele afschaffing van de doodstraf. Hierdoor maakte Rwanda overheveling van zaken door het ICTR mogelijk.¹²⁴

Begin maart 2008 is een akkoord getekend tussen het ICTR en Rwanda, waarbij Rwandese gedetineerden die inmiddels door het Rwanda Tribunaal in Arusha zijn veroordeeld voor hun rol in de genocide van 1994, nu hun straf in eigen land kunnen uitzitten. De Mpanga-gevangenis in het zuiden van Rwanda is hiertoe aan de door het ICTR gestelde normen aangepast.¹²⁵

Het openbaar ministerie bleef in de verslagperiode actief om de berechting of uitlevering van genocideverdachten die zich in het buitenland bevinden,

¹²² New Times, *Rwanda ready for post-ICTR era* (1 juli 2007), New Times, *ICTR prosecutor tours city prison* (18 oktober 2007) en EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 12 (februari 2008).

¹²³ AFP, *Génocide: France, Belgique, Pays-Bas acceptent de juger des suspects* (16 oktober 2006) en Reuters, *France allows Rwanda genocide suspect handover* (7 mei 2008).

¹²⁴ IOL, *Rwanda moves to abolish death penalty* (11 juli 2007), AFP, *Le Rwanda a aboli la peine de mort, y compris pour les crimes de génocide* (26 juli 2007), RNA, *UN Rights chief calls for extradition of Genocide suspects after death penalty ban* (27 juli 2007), IRIN, *Rwanda: New law brings hope for extradition of genocide suspects* (3 augustus 2007), New Times, *Rwanda sends proof of competence to ICTR* (2 oktober 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 en p. 12 (februari 2008) en AD, *Verdachten genocide in Rwanda zelf berechten* (26 april 2008). Zie ook § 3.2 'Nationale wetgeving', § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' en § 3.4.10 'Doodstraf' (Mensenrechten).

¹²⁵ Reuters, *Rwanda signs prison deal on genocide convicts* (4 maart 2008), ANP/AFP, *Veroordeelden Rwanda-Tribunaal naar Rwanda* (4 maart 2008) en Fondation Hirondelle, *ICTR registrar says signing of enforcement of sentences agreement with Kigali is milestone achievement* (5 maart 2008).

aan te moedigen. Daartoe stelde zij een lijst op van circa honderd verdachten en plaatste deze op internet.¹²⁶

Juridische bijstand

Rwanda heeft formeel een systeem van pro-deo juridische bijstand voor behoeftigen (*indigents*), waarbij het ministerie voor Lokaal Bestuur en Sociale Zaken middels het verstrekken van zogeheten *indigent*-certificaten bepaalt wie behoeftig is. Vervolgens is de orde van advocaten verplicht juridische bijstand te verlenen. Echter, deze orde van advocaten kan niet altijd tegemoet komen aan de vraag. Momenteel is nieuwe wetgeving over juridische bijstand in voorbereiding. Hierin worden minimum eisen gesteld aan de orde van advocaten. Voorts kunnen stagiaires toegang krijgen tot de orde van advocaten en minder belangrijke zaken verdedigen. Er zijn ongeveer 150 erkende advocaten aangesloten bij de orde van advocaten. Zij kunnen hun hoge tarieven handhaven vanwege de krapte op de markt.

3.4.6 *Arrestaties en detenties*

In Rwanda is het probleem van onrechtmatige arrestatie en detentie nog steeds aanwezig, maar moeilijk te kwantificeren. De politie mag mensen arresteren zonder gerechtelijk bevel en de gearresteerden voor 72 uur in detentie houden. De verdachte moet binnen tien dagen de formele aanklacht gepresenteerd krijgen. Niet altijd wordt door de autoriteiten hieraan de hand gehouden. Verdachten kunnen gedurende 30 dagen in preventieve hechtenis worden gehouden, wanneer de kans op vluchten aanwezig wordt geacht of wanneer er gevaar dreigt voor de staatsveiligheid. De rechter kan zo nodig na 30 dagen de detentie verlengen.¹²⁷

In de verslagperiode zijn, voor zover bekend, geen maatschappelijk bekende personen onrechtmatig gearresteerd en vastgehouden. Voormalig bankdirecteur, Alfred Kalisa, die in januari 2007 werd gearresteerd op verdenking van onder meer valsheid in geschrifte, werd al na korte tijd wegens een procedurele vergissing in vrijheid gesteld. De in juni 2006 gearresteerde kolonel Patrick Karegeya, voormalig hoofd van de nationale veiligheidsdienst, die wegens weigering orders uit te voeren tot achttien

¹²⁶ Reuters, *EU urged to try Rwanda genocide suspects* (3 april 2007), Inter Press Service, *Death penalty abolition spurs quest for justice* (8 augustus 2007) en Reuters, *U.S. revives reward plan for Rwanda suspects* (12 mei 2008).

¹²⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

maanden gevangenisstraf werd veroordeeld, is in november 2007 vrijgelaten.¹²⁸

Situatie in gevangenissen

Door vrijlating van duizenden gevangenen vanaf 2005 en het in gebruik nemen van een nieuwe gevangenisfaciliteit in Mpanga, is de situatie van overbevolking in de gevangenissen enigszins verbeterd. De groep vrijgelatenen bestond veelal uit zieken en ouden van dagen en zij die hun genocide misdaad bekend hadden. Al eerder waren velen die minderjarig waren ten tijde van de genocide, vrijgelaten. Inmiddels zijn sinds 2003 circa 60.000 gevangenen in vrijheid gesteld. Velen van hen moeten nog wel voor de *gacaca*-rechtbanken verschijnen, maar na veroordeling zullen de meesten waarschijnlijk al hun maximumstraf hebben uitgezeten en hoeven niet terug naar de gevangenis.¹²⁹

Slechte hygiënische omstandigheden en overbevolking blijven problematisch. Voor zover bekend bevinden er zich nog ongeveer 700 minderjarigen in de gevangenissen, onder wie zo'n 400 onschuldige kinderen beneden de vier jaar vanwege de door hun moeders begane misdaden.¹³⁰ Hoewel er voor vrouwen en meisjes in de meeste gevallen een aparte afdeling bestaat, verschilt de scheiding van voorzieningen per gevangenis. Er is veel seksueel misbruik.¹³¹

Het Rode Kruis, diplomaten, religieuze organisaties en journalisten krijgen geregeld toegang tot de gevangenissen. *Penal Reform International*, een particuliere ontwikkelingsorganisatie, levert een bijdrage aan de oplossing van problemen in de overvolle gevangenissen door gevangenen in de gelegenheid te stellen buiten de poort gemeenschapswerk te verrichten. Ook verzorgt deze organisatie managementcursussen voor gevangenisdirecteuren en leidt zij gevangenisbewaarders op.¹³²

¹²⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹²⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' (Mensenrechten).

¹³⁰ New Times, *400 children living in Rwandan prisons* (20 december 2007).

¹³¹ HRW, *World Report 2007* (11 januari 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' en § 3.5.3 'Minderjarigen / Minderjarige deelnemers aan de genocide' (Mensenrechten).

¹³² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

3.4.7 *Mishandeling en foltering*

De Rwandese grondwet verbiedt mishandeling en foltering, maar zowel militairen, politieagenten en leden van de LDF, als ook de burgerbevolking maken zich nog regelmatig schuldig aan handelingen die als zodanig gekwalificeerd kunnen worden, inclusief verkrachting. Het komt nog veelvuldig voor dat gevangenen door bewakers worden geslagen. Vrouwen en kinderen zijn dikwijls slachtoffer van seksueel geweld en mishandeling.¹³³

3.4.8 *Verdwijningen*

Voor zover bekend, hebben gedurende de verslagperiode verdwijningen van (politieke) gevangenen die zich in officiële detentiecentra bevinden, niet plaatsgehad. Gegevens over mogelijke ontvoeringen en verdwijningen van burgers zijn niet bekend.¹³⁴

3.4.9 *Moorden en buitengerechtigde executies*

Gedurende de verslagperiode vonden er in Rwanda, naar verluidt, geen politieke moorden plaats. Wel werd door *Human Rights Watch (HRW)* melding gemaakt van ogenschijnlijk buitengerechtigde executies van gedetineerden door de *Rwanda National Police (RNP)*. Ook is meerdere malen bericht over het doden van (potentiële) *gacaca*-getuigen. De Rwandese autoriteiten doen hun uiterste best om deze getuigen de nodige bescherming te bieden. Medio 2007 is hiertoe een wetsvoorstel ter beoordeling voorgelegd aan het parlement, maar is er tot dusver nog geen besluit genomen.¹³⁵

¹³³ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.5.1 'Vrouwen' (Specifieke groepen / Mensenrechten).

¹³⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹³⁵ HRW, *Rwanda: There Will Be No Trial* (juli 2007), New York, *Rwanda: Police Killings Tarnish Rule of Law* (24 juli 2007), EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 7 (november 2007), HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008), New Times, *Genocide survivor found dead* (21 april 2008) en Reuters, *Rwanda genocide survivor burnt to death by gang* (15 mei 2008). Zie ook § 3.3.1 'Ideologie van de genocide / divisionisme' (Toezicht / Mensenrechten) en § 3.4.5 'Rechtsgang / Gacaca' (Mensenrechten).

3.4.10 Doodstraf

Gedurende de verslagperiode heeft het Rwandese parlement (Nationale Vergadering en Senaat) ingestemd met algehele afschaffing van de doodstraf en trad de wet na ondertekening door de president op 25 juli 2007 in werking. De laatste keer dat de doodstraf werd uitgevoerd in Rwanda was in 1997, toen 22 genocideplegers publiekelijk werden geëxecuteerd. De straf van de ongeveer 600 ter doodveroordeelden, die nog in Rwandese gevangenissen zitten, is omgezet in levenslang.¹³⁶

3.5 Specifieke groepen

Hieronder wordt nader ingegaan op de positie van vrouwen, minderjarigen, homoseksuelen, dienstplichtigen en etnische groepen. Ook wordt kort ingegaan op het risico dat (vermeende) tegenstanders van de regering kunnen lopen.

3.5.1 Vrouwen

In Rwanda zijn vrouwen voor de wet gelijk aan mannen. Zij zijn vanaf hun 21ste jaar civielrechtelijk meerderjarig en handelingsbekwaam, kunnen vanaf die leeftijd zelfstandig documenten aanvragen en hoeven geen toestemming te vragen om te trouwen. Sinds 1999 is discriminatie van vrouwen op het gebied van erfrecht en eigendomsrecht onwettig, maar in de praktijk wordt hieraan niet altijd de hand gehouden. Er is wetgeving in voorbereiding die seksueel geweld binnen het huwelijk strafbaar moet stellen.¹³⁷

Maatschappelijke positie

In de praktijk worden vrouwen nog dikwijls belemmerd in het opeisen van hun rechten als gevolg van sociale druk en gebrek aan opleiding. De federatie van vrouwenorganisaties *Pro-Femmes* zet zich in samenwerking

¹³⁶ AFP, *Le Rwanda a aboli la peine de mort, y compris pour les crimes de génocide* (26 juli 2007), AFP, *Amnesty International salue l'abolition de la peine de mort au Rwanda* (27 juli 2007), Reuters, *UN rights chief praises Rwanda death penalty ban* (27 juli 2007), AFP, *L'ONU félicite le Rwanda pour l'abolition de la peine de mort* (27 juli 2007), ARI, *La France salue l'abolition de la peine de mort au Rwanda* (30 juli 2007) en HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008). Zie ook § 3.2 'Nationale Wetgeving' en § 3.4.5 'Rechtsgang / Rwanda Tribunaal' (Mensenrechten).

¹³⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

met verschillende lokale ngo's in om de lokale gemeenschappen bewust te maken van de rechten en mogelijkheden van vrouwen.¹³⁸

Er zijn geen wettelijke restricties die vrouwen ervan weerhouden deel te nemen aan het politieke leven. In de grondwet is bepaald dat gestreefd moet worden naar 30% vertegenwoordiging van vrouwen in alle instanties. In de Nationale Vergadering zijn 38 van de 80 zetels (48%) bezet door vrouwen; in de Senaat is dit aantal negen van de 26 zetels (35%). Acht van de 21 leden (38%) van het huidige kabinet zijn vrouw. Op districtniveau bedraagt het aantal gekozen vrouwen 46% en op sectorniveau 44%. In de rechterlijke macht is 40% van de rechters vrouw.¹³⁹

Het ministerie van Gender en Vrouwen in Ontwikkeling behartigt actief de belangen van vrouwen. Het parlementaire forum voor de vrouwen van Rwanda streeft ernaar zowel mannen als vrouwen bewust te maken van gendervraagstukken. In Rwanda is een sterke genderbeweging actief, die uit vele organisaties bestaat waaronder *Haguruka*, *Avega* en *Pro-Femmes*.¹⁴⁰

Seksueel geweld

Rwanda kent wetgeving die zware straffen mogelijk maakt tegen daders van seksueel geweld, maar met name op het platteland wordt deze wetgeving lang niet altijd nageleefd. Hier loopt een vrouw die aangeeft te zijn verkracht, een groot risico haar sociale status binnen de gemeenschap te verliezen. Vaak doet zij daarom geen aangifte. Daarnaast kan corruptie onder rechters, met name op de lagere niveaus, leiden tot vrijspraak van de dader door omkoping. Er zijn geen instellingen van overheidszijde of anderszins, die vrouwen opvangen die slachtoffer zijn van seksueel geweld.¹⁴¹

Tijdens de genocide van 1994 werden vrouwen op grote schaal slachtoffer van seksueel geweld. Volgens onbevestigde berichtgeving zouden gedurende die periode naar schatting meer dan 250.000 vrouwen zijn

¹³⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹³⁹ EIU, *Rwanda: Country Report, p. 4* (februari 2008), De Morgen, *Rwandese president herschikt regering* (10 maart 2008), US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁴⁰ EIU, *Rwanda: Country Report, p. 4* (november 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁴¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

verkracht.¹⁴² Een deel van de verkrachte vrouwen is besmet geraakt met het HIV-virus. Deze misdaden werden gepleegd door leden van de *Interahamwe*, militairen van het toenmalige Rwandese leger (*Forces Armées Rwandaises, FAR*) en ook burgers. Bestuurlijke, politieke en militaire leiders evenals militieleiders gaven opdracht tot de moorden en seksuele misdrijven of lieten deze toe als middel om hun politieke doelen te bereiken. Veelal vormden de misdrijven onderdeel van een patroon, waarbij de vrouwen werden verkracht, nadat zij getuige waren geweest van de marteling van en moord op hun familieleden en de verwoesting en plundering van hun huizen.

Sinds de veroordeling in 1998 van Jean-Paul Akayesu, oud-burgemeester van Taba, door het ICTR tot levenslange gevangenisstraf vanwege deelname aan de genocide en verkrachting, worden systematische verkrachtingen behandeld als een misdaad tegen de menselijkheid.¹⁴³ In Rwanda wordt verkrachting, gepleegd tijdens de genocide in 1994, beschouwd als een misdaad van ‘categorie 1’.¹⁴⁴

De positie van vrouwen die gedurende de genocide het slachtoffer waren van verkrachting, is precair. Vrouwenorganisaties begeleiden vrouwen bij de verwerking van en getuigenis over verkrachting, maar het eerder geschetste dilemma rond het doen van aangifte is voor vrouwen vaak groot. De vrouwen moeten kiezen tussen de morele druk en soms persoonlijke behoefte om te getuigen tegen verkrachters met mogelijk verregaande sociale consequenties en de wens deze consequenties te ontlopen door niet te getuigen. Veelal worden verkrachtingszaken tussen de partijen onderling ‘opgelost’, variërend van het trouwen van het slachtoffer met haar verkrachter tot geldelijke vergoeding. In het laatste geval betaalt de verkrachter een geldbedrag aan de familie van het slachtoffer, vaak door bemiddeling van de lokale administratieve ambtenaar.¹⁴⁵

Er zijn gevallen bekend van vrouwen die door hun families verstoten zijn nadat gedurende de *gacaca*, vele jaren na de genocide, alsnog bekend werd dat zij ten tijde van de genocide verkracht waren. Om in hun onderhoud te

¹⁴² FH, *Approximately 250.000 women were raped during the genocide, according to the ICTR* (10 juli 2007). Zie ook § 3.4.5 ‘Rechtsgang / Gacaca’ (Mensenrechten).

¹⁴³ ICG, *Five years after the genocide in Rwanda* (1999)

¹⁴⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.5 ‘Rechtsgang / Gacaca / Rwanda Tribunaal’ (Mensenrechten).

¹⁴⁵ New Times, *2700 rape cases reported last year* (24 januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.4.5 ‘Rechtsgang / Gacaca’ (Mensenrechten).

voorzien, kan het risico bestaan dat zij in de illegale prostitutie belanden. Gegevens hierover zijn echter niet voorhanden.¹⁴⁶

3.5.2 *Homoseksuelen*

Volgens de wet is homoseksualiteit niet strafbaar in Rwanda. Wel overwegen de autoriteiten een apart artikel aan de strafwet toe te voegen, waardoor diegenen die openlijk homoseksuele handelingen verrichten of anderen hiertoe aanzetten, kunnen worden vervolgd. De concepttekst van dit artikel 191, waarin sprake is van straffen variërend van vijf tot tien jaar en/of een boete van RWF 50.000 tot 500.000, ligt ter beoordeling bij het parlement.¹⁴⁷ Homoseksualiteit wordt maatschappelijk niet getolereerd. Verwerping door de samenleving uit zich onder meer in het beschimpen van homoseksuelen. Gedurende de verslagperiode waren er geen gevallen bekend van ernstige mishandeling of anderszins.¹⁴⁸

3.5.3 *Minderjarigen*

In Rwanda zijn kinderen een kwetsbare groep in de samenleving, zoals blijkt uit het grote aantal alleenstaande minderjarigen (straatkinderen, wezen, kinderen die aan het hoofd staan van een familie).

Alleenstaande minderjarigen

In Rwanda leven ongeveer 7.000 kinderen op straat, van wie een groot deel in de hoofdstad Kigali. Vaak rest hen niets anders dan bedelen of stelen om in leven te blijven. Het betreft veelal wezen, maar ook kinderen van wie de ouders niet in staat zijn om voor hen te zorgen. Geregeld worden in de steden straatkinderen opgepakt en naar solidariteitskampen voor 'heropvoeding' (*ingando*) gestuurd. In de *ingando* krijgen de kinderen ideologische en fysieke training, gericht op reïntegratie in de samenleving (zij leren 'normen en waarden', niet een vak). UNICEF houdt deze kampen voor straatkinderen in de gaten, waardoor de kinderen enige bescherming genieten. Er is geen duidelijke termijn waarna deze kinderen weer mogen

¹⁴⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁴⁷ IGLHRC, *New Law Criminalizing Same-Sex Conduct Proposed in Rwanda* (www.iglhrc.org, 3 april 2008). De concepttekst van artikel 191 luidt als volgt: "Any person who encourages or sensitizes people of the same sex to sexual relation of any sexual practice, shall be liable for a term of imprisonment ranging from five (5) to ten (10) years and a fine ranging from fifty thousand (50.000) to five hundred thousand (500.000) francs".

¹⁴⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en New Times, *Homosexuality in Rwanda? Yes, it lives* (3 april 2008).

vertrekken. Sommige kinderen gaan na enkele maanden terug naar hun gemeente. Ook lopen regelmatig kinderen uit de kampen weg.¹⁴⁹

Er zijn in Rwanda ongeveer 65.000 gezinnen die alleen uit kinderen bestaan (totaal zo'n 300.000 personen, onder wie circa 200.000 AIDS-wezen). Zij leven aan de zelfkant van de maatschappij, veelal zonder hulp, niet zelden misbruikt en bedreigd. Gebrek aan bescherming is het grootste gevaar dat een gezin zonder ouders bedreigt. In veel gevallen worden de kinderen door burens of familie uit hun ouderlijk huis gezet. Weliswaar bepaalt de wet dat de kinderen het huis mogen erven, maar in de praktijk kunnen de kinderen naleving niet afdwingen. Meisjes, die aan het hoofd staan van driekwart van de kindgezinnen, worden door burens vaak uitgebuit als werkkraft. De overheid laat wezen gratis toe tot de lagere school. Dan moet het kind echter wel kunnen aantonen dat hij of zij wees is, hetgeen moeilijk wordt in gevallen waarbij een ouder wordt vermist.¹⁵⁰

Seksueel misbruikte kinderen

Seksueel geweld tegen kinderen is een toenemend probleem, met name in geïsoleerde gemeenschappen. Eind 2001 is een wet ter bescherming van het kind aangenomen en in werking getreden. Deze wet omvat enkele algemene rechten, die overgenomen zijn uit het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Een tweede artikel betreft specifiek seksueel geweld en gedwongen huwelijken op jonge leeftijd. De voorlichtingscampagne is niet erg uitgebreid geweest, zodat weinig Rwandezers zullen weten dat de wet bestaat. Onder lokale autoriteiten en rechtbanken heeft wel een goede voorlichting plaatsgevonden.¹⁵¹

Kindsoldaten

Na de genocide keerden veel kindsoldaten terug naar Rwanda. Deze werden opgevangen door het *International Committee of the Red Cross (ICRC)*, *Save the Children* en enkele kerkelijke organisaties. Inmiddels zijn meerdere centra gesloten, daar het overgrote deel van de voormalige kindsoldaten inmiddels is herenigd met familie of in een pleeggezin is opgenomen. Rwandese rebellenbewegingen in de DRC zouden, naar

¹⁴⁹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en Fondation Hirondelle, *Social security firm offers training for Rwandan orphans* (21 april 2008).

¹⁵⁰ US Department of State, *The US Presidents's Emergency Plan for AIDS Relief in Rwanda* (19 februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁵¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

verluidt, nog wel jongeren rekruteren, maar het zou slechts om geringe aantallen gaan.¹⁵²

Minderjarige deelnemers aan de genocide

In 1994 namen naast volwassenen ook kinderen en adolescenten deel aan de genocide. Soms waren de ouders niet ouder dan tien jaar. Sommigen gaven zelfs leiding aan anderen. Als gevolg daarvan bestond er sterke druk in de samenleving om hen te berechten als volwassenen. In reactie hierop werd een wet aangenomen, die stelt dat diegenen die minderjarig waren tijdens de begane misdaad maar inmiddels volwassen bij de behandeling van hun zaak door de rechter, als volwassenen berecht worden.¹⁵³

Opvang

Het overheidsbeleid is erop gericht minderjarigen onder te brengen in pleeggezinnen en biedt voor hen geen alternatieve opvangmogelijkheden. Meestal moeten alleenstaande minderjarigen het alleen zien te redden, omdat er maar weinig hulporganisaties en particulieren zijn die zich inzetten voor hun opvang. Opvang van kinderen anders dan terugkerende kindsoldaten en straatkinderen wordt slechts door kerken en een enkele particulier geboden. Zij zorgen voor onderdak, voedsel en scholing. Het opsporen van en hereniging met familie, alsmede pleegzorg worden geregeld door *Save the Children*, het *International Committee of the Red Cross (ICRC)* en de Amerikaanse ngo *International Rescue Committee (IRC)*. Veelal financiert en coördineert UNICEF dergelijke activiteiten.¹⁵⁴

Kinderen van 16 jaar en ouder, die niet meer in aanmerking komen voor pleegzorg, en gehandicapte kinderen, die vaak niet gewild zijn door pleegfamilies, worden ook wel ondergebracht in weeshuizen. Alle opvanghuizen, zowel weeshuizen als tijdelijke opvang voor alleenstaande minderjarigen (wier ouders wellicht nog leven) zijn in principe vol. Volgens het Rode Kruis is er in geval van nood vaak wel korte-termijn-opvang mogelijk. De situatie in de opvanghuizen is relatief goed. Veel kinderen verkiezen daar te blijven boven terugkeer naar familie.¹⁵⁵

¹⁵² HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie voor meer gedetailleerde informatie over kindsoldaten in de DRC het 'Algemeen Ambtsbericht Democratische Republiek Congo' van 12 december 2007 onder § 3.4.4 'Minderjarigen / Kindsoldaten' (Mensenrechten).

¹⁵³ Zie ook § 3.4.5 'Rechtsgang / *Gacaca*' en § 3.4.6 'Arrestaties en detenties' (Mensenrechten).

¹⁵⁴ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁵⁵ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

Meerderjarigheid

Volgens het Burgerlijk Wetboek eindigt de minderjarigheid bij het bereiken van de leeftijd van 21 jaar. Men bereikt dan de burgerlijke meerderjarigheid (*majorité civile*), dat wil zeggen dat men onder meer zelfstandig contracten mag afsluiten en zonder toestemming van de ouders mag trouwen. Vanaf de leeftijd van 18 jaar is men politiek meerderjarig (*majorité politique*) en stemgerechtigd. Volgens het Wetboek van Strafrecht is men in Rwanda meerderjarig vanaf de leeftijd van 18 jaar (*majorité pénale*).¹⁵⁶

Zelfstandigheid

Hoewel werken door jongeren volgens de wet pas vanaf 18 jaar is toegestaan, gebeurt dit vaak al vanaf jongere leeftijd. Met name kinderen die aan het hoofd van een familie staan, hebben dikwijls geen andere keuze dan te werken. Kinderen van arme boerenfamilies worden vaak uit bedelen gestuurd. In het algemeen gaat men zelfstandig wonen op het moment dat men trouwt. In de steden kunnen ook vrijgezelle jongeren zelfstandig wonen als zij een eigen inkomen hebben. In het rurale milieu blijft men, indien men ongetrouwd is, in de praktijk afhankelijk van de familie.¹⁵⁷

Onderwijs

In Rwanda is onderwijs tot 13 jaar verplicht. Sinds 2004 is het basisonderwijs gratis, maar het secundair onderwijs nog niet. Voor het merendeel van de Rwandezers, die moeten rondkomen met minder dan een dollar per dag, blijft het onbegonnen werk om alle kinderen binnen een gezin voortgezet onderwijs te laten volgen. In die omstandigheden kiest men er meestal voor alleen de jongens naar school te laten gaan.¹⁵⁸

3.5.4 Dienstplichtigen

Rwanda kent een beroepsleger en geen dienstplicht. Vanaf 18 jaar kan men vrijwillig dienst nemen in het regeringsleger, de RDF.¹⁵⁹

Rekrutering voor het leger

Sinds de terugtrekking uit de DRC in september 2002 zijn geen Rwandese troepen meer in Oost-Congo aanwezig en is de noodzaak voor nieuwe rekruten afgenomen. Daarnaast is het leger bezig in te krimpen, wat nieuwe

¹⁵⁶ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008) en CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁵⁷ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁵⁸ InfoSud, *Secundair onderwijs ruïneert Rwandese ouders* (31 maart 2008).

¹⁵⁹ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008). Zie ook § 2.5.1 'Veiligheidsmacht' (Veiligheidssituatie).

rekrutering niet uitsluit, maar wel tot een minimum beperkt. Rekrutering vindt dan vrijwel altijd plaats via de LDF. Op desertie uit het leger staat gevangenisstraf. Er zijn geen gegevens bekend over de zwaarte van de straffen voor desertie.

Rekrutering voor de burgerwachten

De leden van de LDF worden officieel uit en door de bevolking op *cellule*-niveau gekozen uit jongeren vanaf 18 jaar. In dienst treden van de LDF wordt vaak gezien als alternatief voor werkloosheid. De LDF is over het algemeen een redelijke afspiegeling van de gemeenschap waaruit de leden voortkomen. Bij rekrutering wordt niet naar etniciteit gekeken. Van LDF-leden wordt verwacht dat zij op een bepaald moment bereid zullen zijn de overstap te maken naar de RDF.

3.5.5 *Etnische groepen*

Sinds 1994 is het regeringsbeleid gericht op uitbanning van etnische discriminatie. De etnische afkomst wordt dan ook sinds 1996 niet meer geregistreerd. Het beleid is in de praktijk echter in tegenspraak met de werkelijkheid. Etniciteit, in combinatie met sociale, politieke en culturele factoren, speelt nog steeds een rol in Rwanda. Critici menen, dat het argument van het risico van hernieuwde etnische conflicten vaak door de regering wordt opgevoerd om politieke tegenstanders het zwijgen op te leggen en dat de regering etniciteit daarbij als machtsmiddel misbruikt.¹⁶⁰

Hutu en Tutsi

De scheidslijnen in de Rwandese samenleving zijn van oudsher niet alleen van etnische, maar ook van sociale en politieke aard. De verhoudingen zijn voortdurend aan verandering onderhevig geweest. In het verleden waren de Tutsi veetelers, die gemiddeld rijker waren en meer politieke macht hadden. De Hutu waren landbouwers en doorgaans armer; zij werden politiek overheerst door een elite die vooral uit Tutsi bestond. Gedurende de koloniale periode werden de etnische verschillen sterk benadrukt, waarbij de Belgische kolonisator de Tutsi als een aan de Hutu superieur ras beschouwde. Na de onafhankelijkheid werd het land geregeerd door een Hutu-regering en namen de etnische spanningen, die in de koloniale periode als gevolg van het gevoerde beleid sterk waren toegenomen, verder toe.¹⁶¹

¹⁶⁰ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁶¹ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

De meerderheid van de Hutu, zowel op het platteland als in de stad, is politiek gematigd en bereid de macht te delen met de Tutsi. Wel voelen sommigen zich gediscrimineerd door de regering. Ook voelen Hutu zich onvoldoende beschermd door de overheid bij het rechtmatig terugclaimen van eigendommen, die door na 1994 teruggekeerde Tutsi in bezit waren genomen. Door de overheid worden geen speciale voorzieningen getroffen; lokale autoriteiten dringen er slechts op aan dat oude en nieuwe bewoners het land zullen delen en tolerant zijn ten opzichte van elkaar.¹⁶²

Twa

De kleinste etnische groepering in Rwanda zijn de Twa / Batwa (Pygmeeën). Zij maken ongeveer 1% van de bevolking uit.¹⁶³ Hoewel de Twa een gemarginaliseerde minderheidsgroepering vormen in Rwanda, worden zij voor zover bekend niet openlijk gediscrimineerd. Het aanduiden van de Twa als etnische groep is in strijd met de Rwandese grondwet. De belangenorganisatie voor de Twa, *Communauté des Autochtones Rwandais (CAURWA)*, die met tijdelijke vergunning van de autoriteiten functioneerde, kreeg in 2007 een legale status, nadat CAURWA elke verwijzing in haar beleid naar ‘Batwa’ of ‘Abasangwabutaka’ (‘inheemse bevolking’) had opgegeven.¹⁶⁴

Personen van gemengde afkomst

Men wordt in geval van ouders van gemengde afkomst in het algemeen geacht de etnische achtergrond van de vader te hebben. De omgeving echter kan een kind van gemengde afkomst zien als behorend tot de etnische groep van de moeder, bijvoorbeeld op grond van fysieke kenmerken. Aangezien formeel geen etnisch onderscheid meer wordt gemaakt, bestaat geen officiële indeling meer.

3.5.6 (Vermeende) tegenstanders van de regering

In de verslagperiode vonden, voor zover bekend, geen moorden op politieke opposanten plaats. Over het algemeen ondervinden personen die banden hebben gehad met het voormalige regime van president Habyarimana¹⁶⁵ problemen met de Rwandese autoriteiten. Daarnaast

¹⁶² US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁶³ CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁶⁴ HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008), www.forestpeoples.org/rwanda (11 februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 2.2 ‘Staatsinrichting’.

¹⁶⁵ Gedoeld wordt met name op hogere ambtenaren en politici en hun directe familieleden ten tijde van de regering Habyarimana.

kunnen banden met het voormalige regime tegen hen gebruikt worden, wanneer zij in negatieve belangstelling komen te staan van leger en inlichtingendienst.

Personen die deel uitmaken of hebben gemaakt van verboden partijen of oppositiepartijen in het buitenland, van de vroegere presidentiële garde, het voormalige Rwandese leger (FAR) en de *Interahamwe*-milities kunnen bij terugkeer na een verblijf in het buitenland op problemen (zoals intimidatie) stuiten van zowel hun omgeving als van de kant van de autoriteiten, ook indien zij zich niet schuldig hebben gemaakt aan genocide.¹⁶⁶ Anderzijds toont uitgebreide evaluatie van het *Multi-country Demobilization and Reintegration Program (MDRP)*, dat gedemobiliseerden (ook ex-FAR en ex-FDLR) in het algemeen geaccepteerd worden en geen discriminatie ondervinden.¹⁶⁷

¹⁶⁶

Zie ook § 2.3.2 'Periode 1994-1999' (Geschiedenis).

¹⁶⁷

UNSC, S/2007/671, *Twenty-fourth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo*, § 36 (14 november 2007).
Zie ook § 2.5.2 'Demobilisatie, ontwapening en reïntegratie' (Veiligheidssituatie).

4 Migratie

Om terugkeer van Rwandese vluchtelingen in goede banen te leiden bestaan sinds 2002 tripartiete overeenkomsten tussen Rwanda en UNHCR en respectievelijk Burundi, de Centraal Afrikaanse Republiek, Congo-Brazzaville, Kenia, Malawi, Mozambique, Namibië, Tanzania, Uganda, Zambia en Zimbabwe.¹⁶⁸

De samenwerking tussen UNHCR en Rwanda (in het bijzonder de *Conseil National pour les Réfugiés, CNR*) is goed. De CNR, waarin diverse ministeries zijn vertegenwoordigd, is in 2004 tot stand gekomen. De raad houdt zich bezig met de problematiek van zowel buitenlandse vluchtelingen in Rwanda als Rwandese vluchtelingen elders. Het gaat dan vooral om hulp bij de reïntegratie. De terugkeerprocessen worden geregeld in de context van de eerder genoemde tripartiete overeenkomsten. In de Rwandese wetgeving (*loi sur les réfugiés*) worden dezelfde definities gehanteerd als die gangbaar zijn in het internationaal recht. Rwanda is partij bij het VN-Verdrag inzake de Status van Vluchtelingen en het Verdrag van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid met betrekking tot Vluchtelingen.¹⁶⁹

4.1 Migratiestromen

Volgens opgave van UNHCR zijn sinds 2002, toen het proces van repatriëring goed op gang kwam, ongeveer 80.000 vluchtelingen uit de omliggende landen naar Rwanda teruggekeerd. UNHCR schat in dat zich nog zo'n 50.000 Rwandese vluchtelingen in het buitenland bevinden. De cijfers moeten echter met grote omzichtigheid gehanteerd worden. Het werkelijke aantal Rwandezers in het buitenland is niet exact bekend. De inschattingen van verschillende organisaties lopen uiteen. Volgens opgave van UNHCR bevinden zich in Rwanda zelf nog zo'n 51.000 vluchtelingen uit de DRC, verspreid over diverse locaties in het land, en ongeveer 3.000 vluchtelingen uit Burundi.¹⁷⁰

¹⁶⁸ UNHCR, *Rwanda Factsheet* (januari 2008).

¹⁶⁹ UNHCR, *Global Appeal-Rwanda 2008-2009* (1 december 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008). Zie ook § 3.1 'Internationale verdragen en protocollen' (Mensenrechten).

¹⁷⁰ UNHCR, *Global Appeal-Rwanda 2008-2009* (1 december 2007), UNHCR, *Rwanda Factsheet* (januari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

Om Rwandezen uit met name de DRC te bewegen terug te keren naar Rwanda, maken de autoriteiten gebruik van voorlichting (o.a. radio-uitzendingen), waaruit blijkt dat de situatie in Rwanda veilig is. Ook berichten van deze strekking van familieleden dragen er soms toe bij dat de vluchtelingen besluiten terug te keren. Toch blijkt het terugkeerproces langzamer te verlopen dan gedacht, hetgeen te maken kan hebben met het feit dat betrokkenen zich tegen terugkeer verzetten om hetzij politieke of economische redenen (omdat men bijvoorbeeld goed geïntegreerd is in het land van opvang) of vanwege strafrechtelijke problemen (omdat men gezocht wordt voor een strafbaar feit).

UNHCR ziet geen bezwaar tegen terugkeer van Rwandese asielzoekers die niet in aanmerking komen voor de vluchtelingenstatus, zoals neergelegd in het VN-Verdrag inzake de Status van Vluchtelingen uit 1951. Volgens UNHCR zijn er van overheidswege geen gevallen van discriminatie bekend ten aanzien van teruggekeerde asielzoekers.¹⁷¹

4.2 Activiteiten van internationale organisaties

In Rwanda zijn diverse ngo's werkzaam. Ook zijn er de meeste VN-organisaties vertegenwoordigd, waaronder UNHCR, UNICEF en WFP, als ook het ICRC.¹⁷²

UNHCR is de voornaamste organisatie voor opvang van (terugkerende) vluchtelingen. Sinds 2005 acht UNHCR de veiligheidssituatie in Rwanda zodanig verbeterd dat zij is overgegaan van facilitering naar bevordering van vrijwillige terugkeer.¹⁷³

UNICEF ondersteunt de regering, in samenwerking met diverse (lokale) ngo's, in de uitvoering van een veelzijdig programma, bestaande uit onder meer begeleiding van straatkinderen en hereniging met hun familie, wederopbouw van basisonderwijs en basisgezondheidszorg, HIV/AIDS-preventie en drinkwatervoorziening.¹⁷⁴

¹⁷¹ UNHCR, *Global Appeal-Rwanda 2008-2009* (1 december 2007) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁷² CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008).

¹⁷³ UNHCR, *Global Report-Rwanda* (1 juni 2007) en UNHCR, *Global Appeal-Rwanda 2008-2009* (1 december 2007).

¹⁷⁴ www.unicef.org (6 februari 2008).

Het WFP ondersteunt vluchtelingen en terugkerende Rwandezen met het uitdelen van voedselpakketten, zowel tijdens de opvangperiode in kampen als bij hervestiging.¹⁷⁵

Het programma van het ICRC in Rwanda is gericht op het herenigen van alleenstaande kinderen met hun familie en op rehabilitatieprogramma's in gemeenschappen (sociale voorzieningen en steun aan economische activiteiten). Ook brengt ICRC regelmatig bezoeken aan verschillende gevangenissen en detentiecentra.¹⁷⁶

¹⁷⁵

www.wfp.org (6 februari 2008).

¹⁷⁶

ICRC, *Annual Report 2006* (24 mei 2007) en www.icrc.org (6 februari 2008).

5 Bijlagen

5.1 Overzicht politieke partijen

Rwanda is in theorie een meerpartijen-democratie met plaats voor oppositiepartijen. In de praktijk worden politiek en bestuur echter volledig gedomineerd door één partij, het *Rwandan Patriotic Front (RPF)*, dat bij de verkiezingen in 2003 een overweldigde meerderheid in het parlement heeft behaald.¹⁷⁷

Naast het RPF zijn de belangrijkste politieke partijen: de *Parti Social Démocrate (PSD)*, de *Parti pour la Démocratie Idéal (PDI)* en de *Parti Libéral (PL)*. Voorts zijn in Rwanda veel onafhankelijke politici actief, niet zelden met een achtergrond in één van de verboden partijen (in het bijzonder de *Mouvement Démocratique Républicain, MDR*).

De politieke partijen zijn verplicht om lid te zijn van het ‘forum voor politieke partijen’.¹⁷⁸ Het forum was onderdeel van de Arusha-akkoorden van 1993 en moest een orgaan zijn om nationale eenheid en verzoening te bewerkstelligen. Bij het referendum over de constitutie in 2003 is het forum verankerd in de grondwet. Het forum neemt geen besluiten, maar heeft een adviserende rol. In het forum worden alle sociaal/politiek gevoelige onderwerpen achter gesloten deuren voorbesproken.

5.1.1 De voornaamste politieke partijen in Rwanda

- RPF *Rwandan Patriotic Front / Front Patriotique Rwandais (FPR)*
- PDC *Parti Démocrate Centriste (vroeger Chrétien)*
- PDI *Parti pour la Démocratie Idéal (vroeger Islamique)*¹⁷⁹
- PL *Parti Libéral*
- PSD *Parti Social Démocrate*
- PSR *Parti Socialiste Rwandais*

¹⁷⁷ EIU, *Rwanda: Country Report*, p. 3 en p. 7 (februari 2008) en US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁷⁸ US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008).

¹⁷⁹ De PDI werd in het verleden gezien als een Islamitische partij, maar moest zich vanwege de grondwettelijke bepaling dat alle partijen open moeten staan voor alle Rwandezen, van haar Islamitische oriëntatie ontdoen.

- UDPR *Union Démocratique du Peuple Rwandais*
- PPC *Parti du Progrès et de la Concorde*
- PSP *Parti de Solidarité et Progrès*

5.1.2 *Verboden partijen in Rwanda*

- MDR *Mouvement Démocratique Républicain*
- PDR-Ubuyanja *Parti Démocratique pour le Renouveau-Ubuyanja*
- ADEP-Mizero *Alliance pour la Démocratie, l'Équité et le Progrès*

5.1.3 *Rwandese oppositiepartijen in het buitenland*

- UFDR *Union des Forces Démocratiques Rwandaises*
- ADRN-Igihango *Alliance pour la Démocratie et la Réconciliation Nationale*

In de UFDR zijn verzameld:

- FRD *Forces de Résistance pour la Démocratie (Frankrijk)*
- RDR *Rassemblement Républicain pour la Démocratie au Rwanda (Nederland)*¹⁸⁰

In ADRN-Igihango zijn verzameld:

- FDLR *Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda (Duitsland / DR Congo)*
- ARENA *Alliance Rwandaise pour la Renaissance de la Nation (VS)*
- URD *Union des Rwandais pour la République et la Démocratie (België)*
- NIIN *Nation-Imbaga y'Inyabutatu Nyarwanda (monarchistische partij, die de terugkeer naar Rwanda van Tutsi-koning Kigeri V wenst) (België)*

De UFDR en de ADRN-Igihango zijn sinds 12 oktober 2002 verenigd in de *Concertation Permanente de l'Opposition Démocratique Rwandaise (CPODR)*. De verschillende oppositiepartijen in het buitenland zijn voor

¹⁸⁰

De RDR ontstond in de vluchtelingenkampen in Bukavu (DRC) als *Rassemblement pour le retour des Réfugiés et de la Démocratie au Rwanda* en bestond uit aanhangers en leiders van het Habyarimana-regime. Na de vernieling van de kampen in Bukavu raakte de groepering verspreid. Uit het deel van de RDR dat de oorlog wilde voortzetten, kwamen de FDLR en ALIR (*Armée pour la Libération du Rwanda*) voort. Een ander deel, dat voornamelijk uit intellectuelen bestond, organiseerde zich in andere partijen, waaronder de nieuwe RDR (in Nederland gebaseerd).

zover bekend niet actief in Rwanda, al stelt de FDLR ook in Rwanda te opereren. Wel hebben de partijen banden met bewegingen en individuen in Rwanda.¹⁸¹

¹⁸¹

www.dusabane.org/Rwanda/politiek.htm (17 januari 2008).

5.2 Literatuurlijst

5.2.1 Naslagwerken en rapporten

- CIA, *The World Factbook, Rwanda* (15 mei 2008)
- EIU, *Rwanda: Country Profile* (30 april 2007)
- EIU, *Rwanda: Country Report* (november 2007)
- EIU, *Rwanda: Country Report* (februari 2008)
- HRW, *Rwanda: World Report 2007* (januari 2007)
- HRW, *There Will Be No Trial* (juli 2007)
- HRW, *Renewed Crisis in North-Kivu* (oktober 2007)
- HRW, *Rwanda: World Report 2008* (januari 2008)
- ICRC, *Annual Report 2006* (24 mei 2007)
- UNSC, S/2007/671, *Twenty-fourth report of the Secretary-General on the United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo* (14 november 2007)
- US Department of State, *Rwanda: International Religious Freedom Report 2007* (14 september 2007)
- US Department of State, *Rwanda: Country Reports on Human Rights Practices 2007* (11 maart 2008)

5.2.2 Websites

- www.amnesty.org
- www.cia.gov
- www.coinmill.com
- www.crisisgroup.org
- www.dusabane.org/rwanda/politiek.htm
- www.ethnoloque.com
- www.europaworld.com
- www.flw.com/languages/kinyarwanda.htm
- www.forestpeoples.org/rwanda
- www.hdr.undp.org/statistics/data/country
- www.hri.ca/uninfo/treaties
- www.icrc.org
- www.iglhrc.org
- www.isc-icc.org
- www.mask.org.za
- www.ohchr.org

- www.tvz.tv
- www.l.umn.edu
- www.un.org
- www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf
- www.unhchr.ch/treaties
- www.unicef.org
- www.wfp.org
- www.wikipedia.org

5.3 Lijst van afkortingen

AI	Amnesty International
AU	Afrikaanse Unie
APR	Armée Patriotique Rwandaise (RPA, Rwandan Patriotic Army)
ARI	Agence Rwandaise d'Information (RNA, Rwanda News Agency)
ASF	Advocats sans Frontières
BBC	British Broadcasting Corporation
CAURWA	Communauté des Autochtones Rwandais
CEDAW	Committee on the Elimination of Discrimination Against Women
CEPGL	Communauté Economique des Pays des Grands Lacs
CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination
CESCR	Committee on Economic, Social and Cultural Rights
CID	Criminal Investigation Department (DIC, Département de l'Investigation Criminelle)
CIJ	Cour Internationale de Justice (ICJ, International Court of Justice)
CLADHO	Collectif des ligues et associations de défense des droits de l'homme au Rwanda
CNDH	Commission Nationale des Droits de l'Homme
CNR	Conseil National pour les Réfugiés
CRC	Committee on the Rights of the Child
DIC	Département de l'Investigation Criminelle (CID, Criminal Investigation Department)
DRC	Democratische Republiek Congo (République Démocratique du Congo, RDC)
EAC	East African Community
EU	Europese Unie
FACT	Forum des Activistes Contre la Torture
FAR	Forces Armées Rwandaises
FDLR	Forces Démocratiques pour la Libération du Rwanda
FIDH	Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme
FLD	Forces Locales de Défense (LDF, Local Defense Forces)
FNL-Palipehutu	Forces Nationales pour la Libération - Parti pour la Libération des Hutu
FOR	Fédération des Organisations Rurales
FPR	Front Patriotique Rwandais (RPF, Rwandan Patriotic Front)
FRD	Forces Rwandaises de Défense (RDF, Rwanda Defence Forces)
GoE	Group of Experts
HDI	Human Development Index

HCP	High Council of the Press
HRC	Human Rights Committee
HRW	Human Rights Watch
ICC	International Criminal Court
ICG	International Crisis Group
ICGLR	International Conference on the Great Lakes Region
ICJ	International Court of Justice (CIJ, Cour Internationale de Justice)
ICRC	International Committee of the Red Cross
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda
IGLHRC	International Gay and Lesbian Human Rights Commission
ILGA	International Lesbian and Gay Association
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IRC	International Rescue Committee
JVM	Joint Verification Mechanism
LDF	Local Defense Forces (FLD, Forces Locales de Défense)
LDGL	Ligue des droits de la personne dans la région de Grands Lacs
LDH	Ligue des droits de l'homme
Liprodhor	Ligue pour la promotion et la défense des droits de l'homme au Rwanda
MDR	Mouvement Démocratique Républicain
MDRP	Multi-country Demobilization and Reintegration Program
MINUAR	Mission des Nations Unies pour l'Assistance au Rwanda (UNAMIR, UN-Assistance Mission to Rwanda)
MONUC	Mission de l'Organisation des Nations Unies en République Démocratique du Congo
MoU	Memorandum of Understanding
MRNDD	Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement Démocratique
NEC	National Election Commission
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
PDR-Ubuyanja	Parti Démocratique pour le Renouveau – Ubuyanja
PGR	Parquet Général de la République
PNR	Police Nationale du Rwanda (RNP, Rwanda National Police)
PSP	Peace and Stability Pact
RCD	Rassemblement Congolais pour la Démocratie
RDF	Rwanda Defence Forces (FRD, Forces Rwandaises de Défense)
RDRRC	Rwanda Demobilisation and Reintegration Commission
RNA	Rwanda News Agency (ARI, Agence Rwandaise d'Information)
RNP	Rwanda National Police (PNR, Police Nationale du Rwanda)
RPA	Rwandan Patriotic Army (APR, Armée Patriotique Rwandaise)

RPF	Rwandan Patriotic Front (FPR, Front Patriotique Rwandais)
SDA	Services au Développement des Associations
SGVN	Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties
UNAMIR	UN-Assistance Mission to Rwanda (MINUAR, Mission des Nations Unies pour l'Assistance au Rwanda)
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNHCR	United Nations High Commission for Refugees
UNICEF	United Nations Children's Fund
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VR	Veiligheidsraad
VS	Verenigde Staten
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organisation
WVSA	World Values Survey Association

5.4 Kaart van Rwanda

